

FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Klaudija Janželj

USPEŠEN PRIMER DEKOLONIZACIJE: TUNIZIJA

Diplomsko delo

Ljubljana 2007

FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Klaudija Janželj

mentor: red. prof. dr. Janko Prunk

USPEŠEN PRIMER DEKOLONIZACIJE: TUNIZIJA

Diplomsko delo

Ljubljana 2007

USPEŠEN PRIMER DEKOLONIZACIJE: TUNIZIJA

V valu vsesplošne kolonizacije v drugi polovici 19. stoletja je tudi Tunizija prešla pod oblast Francije, leta 1881 so tudi uradno razglasili francoski protektorat. Francozi so uvedli sistem moderne administracije, s tem pa je Tunizija pridobila novo infrastrukturo, bolnišnice, šole. Poskrbeli so za minimalno zdravstveno oskrbo in izobraževanje po vzoru francoskega sistema. V tem času se je razvil srednji razred iz katerega so izšla tudi nacionalna gibanja 'Mladi Tunizijci', *Destour* in kasneje *Neo-Destour* stranka, ki so bili glavni akterji v boju za neodvisnost. Leta 1956 je Tunizija razglasila neodvisnost, Habib Bourguiba pa je postal prvi predsednik. Uvedel je sekularne reforme – obvezno primarno šolanje, ukinil je poligamijo, ženske so dobile volilno pravico. Politično je vztrajal na anti-islamističnem fundamentalističnem sistemu, hkrati pa je povečeval svoje pristojnosti in postal diktator. Leta 1987 ga je zamenjal Zine el-Abdine Ben Ali, ki je še danes predsednik. Državo je popeljal v ekonomske demokratične vode z rahlim avtoritativnim političnim pridihom. Zgodba Tunizije zadnjih 50 let je zgodba o hitrem vzponu iz kolonialnih voda do sedanjega statusa in jo lahko poimenujemo uspešen primer dekolonizacije.

Ključne besede: Tunizija, dekolonizacija, protektorat, neodvisnost, kolonizacija

SUCCESSFUL CASE OF DECOLONIZATION: TUNISIA

In universal colonization march in 19. century Tunisia passed in to the hands of French rule and was in 1881 officialy proclaimed as a French protectorate. French intoduced modern sistem of administration, with new infrastructure, hospitals and schools. They provided a minimum standard of health care and education after French sistem. In this period middle class came foward and with it, nationalistic movements 'Young Tunisian', *Destour* and late *Neo-Destour* political party. They were main activists in engagement for independence. In 1956 Tunisia declared independence and Habib Bourguiba became the first president. He inroduced secular ideas to the county. These included compulsory free education, the abolition of polygamy and electoral right for women. Politicaly he insisted on an anti-Islamic fundamentalist line, while increasing his own powers to become a virtual dictator. In 1987 he was dismissed and Zine El Abidine Ben Ali became president, which he is stil today. He led the country in to democratic economic era with a scent of authoritative politics. The story of Tunisia's last 50 years is the story of its rapid journey from a colonial backwater in to its present status and we can name it succeseful case of decolonization.

Key words: Tunisia, decolonization, protectorat, colonization, independance

KAZALO:

SEZNAM KRATIC	5
1. UVOD	6
2. TEORETIČNA PODLAGA	9
2.1 Kolonializem	9
2.2 Dekolonizacija	15
2.3 Srednji razred	20
3. TUNIZIJA DO LETA 1956	22
3.1 Pogodba iz Bardoja	22
3.2 Francoski protektorat	24
3.2.1 Izobraževanje	25
3.2.2. Državna ureditev	27
3.2.3 Zemljiško lastništvo	29
3.2.4 Kmetijstvo in razredna struktura	30
3.3 Tunizijski nacionalizem	32
3.3.1 Mladi Tunizijci – <i>Jeunes Tunisiens</i>	33
3.3.2 Socialistična <i>Destour</i> stranka – <i>Parti Liberal Constitutionnel Tunisien</i>	34
3.3.3 <i>Neo-Destour</i> stranka	37
3.3.4 Delavska združenja	39
3.4 Boj za neodvisnost	41
4. TUNIZIJA PO LETU 1956	43
4.1 Neodvisna država	43
4.1.1 Socialne reforme	44
4.1.2 <i>Neo-Destour</i> socializem	46
4.1.3 Obdobje liberalizacije	47
4.1.4 Zaton vladanja Bourguibe	48
4.2 Obdobje Zine el-Abidine Ben Alija oziroma 'Zgodovinska sprememba'	50
5. ZAKLJUČEK	55
6. LITERATURA	57

SEZNAM KRATIC

BDP	bruto domači proizvod
CGT	<i>French Confederation Generale des Travailleurs</i> (Konfederacija delavcev Francije)
CGTT	<i>Confederation General des Travailleurs Tunisiens</i> (Sindikat delavcev Tunizije)
EU	Evropska Unija
IMF	<i>International Monetary Found</i> (Mednarodni denarni sklad)
MTI	<i>Mouvement de la Tendence Islamique</i> (Gibanje islamistične težnje)
PSD	<i>Parti Socialiste Dusturien</i> (Socialistična ustavna stranka)
PUP	<i>Parti d'Unite Populaire</i> (Stranka narodne enotnosti)
RCD	<i>Rassemblement Constitutionnel Democratique</i> (Demokratski parlamentarni zbor)
SZ	Sovjetska zveza
UDU	<i>Union Democratique Unioniste</i> (Unionistično demokratično združenje)
UGTT	<i>Union Generale des Travailleurs Tunisiens</i> (Združenje delavcev Tunizije)
UMA	<i>Union du Maghreb Arab</i> (Arabska unija Magreba)
UNFT	<i>Union Nationale des Femmes Tunisiennes</i> (Nacionalna zveza Tunizijk)
USTT	<i>Union des Syndicats des Travailleurs Tunisiens</i> (Združenje delavskih sindikatov Tunizije)
ZDA	Združene države Amerike

1. Uvod

Tunizija, država Severne Afrike je 20. marca 2007 praznovala 51 let neodvisnosti. Popotniku skozi čas, ki je Tunizijo obiskal leta 1956, ko se je le-ta spopadala z osvoboditvijo izpod Francije in vstopala v proces dekolonizacije in zopet v sedanjem času, ne bi zamerili, če bi verjel, da je prispel v čisto drugo deželo. Če citiramo bivšega ambasadorja Združenih držav Amerike (ZDA) v Tuniziji Rust Deminga, »/T/unizija je skoraj na koncu poti postati prva zares moderna arabska republika« (Versi 2003: 1). Paradoks pa je, da je Tunizija kljub velikim spremembam ostala Tunizija – zibelka civilizacije, katere zgodovina sega v čas zlate dobe Kartage.

Dekolonizacija se lahko s stališča Zahoda na splošno opredeli kot nezmožnost ali/in nepripravljenost nadaljevati imperialno nadvlado nad določenim teritorijem v obliki neposredne dominacije (Okoth 1997: 209). S stališča kolonij je proces opisan kot pridobitev politične samostojnosti in zmaga vodečih nacionalnih gibanj (Abernethy 2000: 22).

Glavni val dekolonizacije Afrike se je zgodil v 50ih in 60ih letih 20. stoletja, ko je bila večini afriških držav priznana neodvisnost. Afriški kontinent je bil ena zadnjih utrdb kolonializma in medtem, ko so druga področja že bila osvobojena neposredne imperialne dominacije, se je boj proti njej v Afriki šele razplamtel. Veliko vlogo so pri tem igrale obljube zahodnih imperialnih sil o svobodi, samo-odločbi in koncu izkoriščanja, odprava rasnega nacionalnega in razrednega zatiranja, skratka obljub o pravični post-kolonialni ureditvi (O'Sullivan 2005: 105). Centralni koncept dekolonizacije leži v teoriji modernizacije, ta pa na ogromnih spremembah, katerih predstavnik je elita srednjega razreda, ki je prav tako produkt procesa modernizacije. Prav srednji razred je glavni element, ki je zahteval in premaknil predobstoječi red v tranzicijsko pot. Začetna točka uvajanja tega koncepta v razpravo o dekolonizaciji je bilo dejstvo, da je bila prisotnost kolonistov po definiciji znanilec modernizacije – to je zahodna izobrazba, socialno zavarovanje, plačano delo, denarna ekonomija, urbanizacija in predvsem afriški razred zahodnega značaja. Le-ta je bil glavni krivec za posredovanje socialnih sprememb za vso ostalo populacijo, gonilna sila v procesu večanja in širjenja politične, ekonomske in socialne modernizacije (Nwawbani 1995: 8).

Naj se vrnemo nazaj k našemu popotniku skozi čas. Le-ta bi opazil nekatere podobnosti s Tunizijo iz leta 1956. Pokrajina s serpentinastimi bleščeče belimi plažami, skalnatimi gorami, pisanimi oazami in nevarnimi puščavami, ostaja ista. Slikovita s soncem obsijana mesta in hladni *suki* imajo še vedno kvaliteto Arabskih noči, ki so jo že od nekdaj imela. V mestih bo

popotnik skozi čas še vedno našel elegantne bulevarje in klasični arhitekturni stil. Vendar se tu podobnost konča. V moderni Tuniziji, sedanjega časa bo občudoval nove mogočne zgradbe, vzdolž klasičnih s pridihom 21. stoletja. Po odličnih avtocestah bo potoval v udobnih avtomobilih in avtobusih, na vse štiri konce sveta pa bo lahko letel iz najmodernejšega letališča na južnem Sredozemlju.

Največjo spremembo pa bo opazil na ljudeh. Dobesedno bodo vsi ljudje, ki jih bo srečal pismeni in veliko, veliko bolj uspešni kot si bi lahko zamislil 1956. Drastično se bo spremenila tudi narava dela. Videl bo kmete obdelovati neskončna polja z modernimi stroji in ribiče, ki se vračajo z modernimi ladjami z bogatim ulovom. Videl bo čiste in prostorne tovarne. Osupla ga bo količina nove opreme v pisarnah, prav tako raznolikost delovnih ljudi, ki so zaposleni. Na njegovo presenečenje bo videl ženske na različnih delovnih mestih – vodile bodo velika podjetja, delile pravico na visokih sodiščih in zastopale ljudstvo v parlamentu.

Presenečenja ga bodo čakala, ko bo ljudi obiskal na njihovem domu. Videl bo, da živijo v dobro urejenih, prostornih stanovanjih. Imeli bodo televizorje, radijske sprejemnike in računalnike. Otroci, ki jih bo srečeval bodo dobro oblečeni in nahranjeni, vsi bodo obiskovali šole in nadaljevali študij. Osupnjen bo nad njihovim znanjem, ko jih bo slišal razpravljati o ekonomiji in politiki.

Na cesti bo videl ljudi, ki se mirno sprehajajo in pogovarjajo. Samozavestne, ponosne ljudi. Na voljo bo množica časopisov, revij in knjig. Ne bo mogel verjeti svojim očem, ko bo na marketu videl bogato in raznoliko hrano, ki jo ponujajo. Osuplo bo zrel v blesteče, lesketajoče, osvetljene trgovine, ki ponujajo najrazličnejše blago iz vseh delov sveta.

Prav tako se bo spremenila narava politike. Vlada ne bo več monopol posestnikov, bogatega razreda, vendar bo ukoreninjena med samimi ljudmi. Lahko se bo pridružil katerikoli politični stranki in se boril za javno službo.

Našemu popotniku skozi čas lahko oprostimo tudi njegovo prepričanje, da sta Tunizija, ki jo je zapustil leta 1956 in Tunizija v katero je pripotoval sedaj, popolnoma različni deželi. Spoznal bo namreč, da se je dežela, ki jo je leta 1956 zapustil šele osvobodila kolonialnih verig, sedaj bo našel pomlajeno deželo, ki je postala ena izmed najbolj uspešnih v celotnem arabskem modernem svetu. Zgodba Tunizije zadnjih 50 let je zgodba o hitrem vzponu iz kolonialnih voda leta 1956 do sedanjega statusa, kot enega izmed najhitreje rastočih narodov, kar jih je svet videl. Je očarljiva zgodba o jasni viziji, trdem delu, pragmatizmu in prav nič o naključni sreči.

V diplomski nalogi bom predstavila razvoj Tunizije kot neodvisne države, potem ko so leta 1956 razglasili neodvisnost po več kot 70-letnem francoskem protektoratu. Predstavila bom

čas francoske kolonizacije, določene gospodarske, politične, izobraževalne segmente ter razvoj nacionalizma, ki so prispevali, da se je Tunizija kot država uspešno spopadla s časom po kolonizaciji. Seveda se bom dotaknila tudi razvoja srednjega razreda, ki je državo popeljal do uspešnega primera dekolonizacije.

Cilj naloge je in s tem tudi moja hipoteza dokazati, da je prav izobražen srednji razred po odhodu Francozov ob osamosvojitvi Tunizije odigral odločilno vlogo pri uspešnem procesu dekolonizacije in oblikovanju moderne, demokratične države.

Da bi lahko ugotovila ali je moja trditev pravilna ali ne, bom v drugem poglavju predstavila teoretične poglede na proces razvoja Tunizije od kolonizacije do dekolonizacije. Predstavila bom tudi pojem srednjega razreda, ki je glavni akter pri hipotezi. V tretjem poglavju se bom osredotočila na Tunizijo do leta 1956. Povzela bom zgodovinski potek dogodkov od začetka intenzivne prisotnosti Francozov v Tuniziji, se pravi od začetka nastanka protektorata, opisala bom francosko kolonialno vladavino v Tuniziji, razvoj tunizijskega nacionalizma, in boja za neodvisnost. Cilj poglavja je orisati zgodovino kolonizacije Tunizije, kakšno je bilo stanje v državi pod Francozi, kako se je razvijala družbena in nacionalna zavest, kateri so bili dejavniki za razvoj srednjega razreda in kateri so bili ključni elementi, ki so privedli do neodvisnosti. Četrto poglavje je namenjeno predstavitvi razvoja Tunizije kot samostojne države vse do obdobja vladanja današnjega predsednika Zine el-Abdine Ben Alija do predsedniških volitev 1999 leta. S kakšnimi težavami v procesu post-kolonizacije se je država spopadala? Kje tiči vzrok, da je postala uspešen primer dekolonizacije? Na koncu zaključujem z ugotovitvami iz prejšnjih poglavij ter komentiram veljavnost hipoteze.

Zgodovinske razvojne faze od francoskega protektorata pa do vladanja sedanjega predsednika Ben Alija bom osvetlila z zgodovinskega vidika, zato bom uporabila deskriptivno in komparativno analizo sekundarnih virov.

2. Teoretična podlaga

Poglavje je sestavljeno iz treh delov. V prvem delu razčlenim pojem kolonializma, v drugem delu dekolonizacijo in razloge zanjo ter nazadnje še srednji razred na katerem temelji moja hipoteza.

2.1 Kolonializem

Dokaj splošno povedano, je kolonializem določena vrsta odnosov med človeškimi skupnostmi. Ti odnosi temeljijo na popolni neenakopravnosti in so hierarhizirani tako, da ena človeška skupnost, praviloma bolj organizirana, uveljavi nadzor ali neposredno oblast nad drugo skupnostjo ali večjim številom skupnosti. V kolonializmu gre za obliko neenakopravnosti in dominacije. Je pa pri opredeljevanju kolonializma potrebno razumevanje, da kolonializem ni zgolj polpretekla zgodovina, ampak zgodovina, ki je tesno povezana z razvojem vseh kontinentov sveta (Južnič 1980: 15). V svoji definiciji kolonializma Brookfield pokaže, »/d/a se kolonializem lahko razširi tudi preko formalne dekolonizacije, preko zaključka formalne kolonialne oblasti« (Overton 2001: 34).

Pri kolonialnih odnosih je izpostavljena vladavina celotne človeške skupnosti, ki smo jo imenovali globalna družina, nad drugo ali drugimi skupnostmi. Gospodujoči razred vladajoče globalne družbe v bistvu opredeljuje kolonialne odnose. Mnogi so ponovno in upravičeno govorili in govorijo o kolonialnih odnosih v primerih zatiranih etničnih manjšin ali pa celo večin (Južnič 1980: 16). Nedvomno je, da je bil kolonializem sistem prevlade, kateri so se kolonije morale pokoriti. Vsilil je svoje poglede na svet kot realnost, njegovo verzijo zgodovine kot edino verzijo, njegovo civilizacijo kot definicijo civilizacije. Kolonije so morale vse to sprejete ali pa se boriti proti (Blackwell 2003: 453).

Kolonializem je temeljita, vseobsegajoča in namerna penetracija agentov zunanjega sistema v lokalni sistem, katerih cilj je rekonstruirati vzorce organiziranosti, izrabo virov, obtoka in cilje v povezan odnos z njihovim lastnim sistemom (Brookfield v Overton 2001: 33). Kolonializem je tako bil in je še povezan z notranjim sistemom nadzora in spremembe kot tudi z zunanjimi političnimi odnosi in je vseboval kulturna in ekonomska področja kot tudi politična. Lahko bi bil formalen in javen politični dogovor, ponavadi rezultat osvojitve in/ali pogodbe ali pa neformalen rezultat ekonomskih sil ali priseljevanja (Overton 2001: 34). »Kolonializem je niz formalnih politik, neformalnih postopkov in ideologij, ki jih metropola uporabi za ohranitev nadzora in koristi od kolonije« (Abernethy 2000: 22).

Južnič (1980: 17) v svojem obširnem delu o kolonizaciji in dekolonizaciji opredeljuje tri temeljne zvrsti kolonializma in kolonizacije:

- naseljenci so staroselsko prebivalstvo fizično uničili, da bi napravili prostor za svojo naselitev, gre torej za genocid;
- osvajalci, kolonizatorji ali kolonisti so skušali domače prebivalstvo prisiliti k delu v okviru družbenogospodarskega sistema, ki so ga domačinom vsilili. Pogosto je bilo to povezano z misijonarsko vnemo, tj. z vsiljevanjem krščanstva; tu lahko govorimo o etnocidu;
- Tretji tip kolonizacije je bil nekakšna kombinacija med dvema naštetima

Kolonizacija je neposredna naselitev obvladanega prostora, ne glede na njegovo naseljenost. Zelo pogosto je, kot smo rekli, uvod v genocid, kadar pa je to le delno, pa uporablja metode etnocida (Južnič 1980: 18).

Poznamo različne tipe kolonizacije:

(A) NASELITVENE KOLONIJE: so kolonije, ko so se prebivalci kolonizirajoče države preselili in sčasoma zavzeli popolno kontrolo nad novim področjem, ki so ga naselili. S seboj so prinesli tudi tuje rastlinstvo in živalstvo. Tuji kolonizatorji so ponavadi obstoječo kulturo nadomestili s svojo. Pogostokrat so iz družbe izključili prvotno prebivalstvo ali pa ga skoraj popolnoma iztrebili bodisi v spopadih bodisi z boleznimi, ki so jih prinesli. Naselitvene kolonije so načeloma bile locirane na območjih s klimo podobno evropski. Primer naselitvene kolonije so npr. britanske kolonije v delih ZDA, Kanadi in Avstraliji.

(B) KOLONIJE IZKORIŠČANJA: so poznane tudi kot tropske kolonije, niso pritegnile velikega števila stalnih evropskih priseljencev. Evropejci so se na teh območjih naseljevali predvsem kot lastniki plantaž, upravniki, trgovci ali vojaki. V tovrstnih kolonijah so tuje sile vzpostavile politično kontrolo, pogostokrat z uporabo sile, vendar niso pregnali niti ubijali domorodcev. Načeloma tudi niso načrtno poskušali uničiti prvotne kulture. Geografske okoliščine kot tudi sama zgodovinska dinamika tovrstnih kolonij se bistveno razlikujejo od tistih značilnih za naselitev kolonije.

(C) SPORNE NASELITVENE KOLONIJE: so tiste kolonije, kjer se je pomenljivo število Evropejcev permanentno naselilo. Le-ti so bili nagnjeni k razvoju lastne uprave, ki je bila neodvisna od matične države. Tovrstne kolonije so imele oblikovano tudi lastno kulturno in politično identiteto. Belo prebivalstvo je politično vladalo prvotnemu prebivalstvu, le-to pa je ne le preživelo, ampak celo naraščalo. Kljub politični nemoči, jim je uspelo ohraniti vsaj določeno stopnjo kontrole nad lastnim življenjem. Njihovo delo je bilo hrbtenica kolonialne

ekonomije. Sčasoma je prvotnim prebivalcem uspelo izpodbiti kontrolo in moč belih priseljencev. Primera takšnih kolonij sta Alžirija in Južna Rodezija.

(D) DRUGI TIPI KOLONIJ: predstavljajo tiste kolonije, ki ne sodijo v nobenega od naštetih tipov. Sem uvrščamo 'pred-obstoječe imperije', ki so bili močna država, s številnim prebivalstvom, močno politično strukturo in prefinjeno ekonomijo. Primer je Indija pod angleško vladavino. Naslednji je 'interni kolonializem', kjer znotraj dežele eno geografsko območje ali etnična skupina vlada drugi. Tak primer je ekonomska dominacija Severne Amerike nad Južno po državljanski vojni. Poleg naštetih pa sem uvrščamo tudi 'sfere vpliva oz. neformalne imperije', kjer gre za to, da so se Evropejci sicer vmešavali v interne zadeve posamezne države, vendar niso šli tako daleč, da bi prišlo do formalne politične priključitve. Tak primer predstavlja obdobje 19. stoletja, ko so nekatere evropske dežele razglasile tim. 'sfere vpliva' v določenih delih Kitajske (Encyclopedia Encarta 2007).

Kolonializem je v prvi vrsti prinesel in zapustil novo obliko tržne ekonomije – kapitalizem, ki je ravno s kolonializmom in pozneje imperializmom prerasel v svetovni ekonomski sistem. Vsiljevanje nove oblike ekonomskega sistema je bilo seveda nujno potrebno za gospodarsko izkoriščanje kolonij. V okviru te podobe je kapitalistični sistem združil v celoto ves svet, vendar po posebni poti, hierarhiziral je njegove posamezne dele predvsem na center (kar so bile razvite metropole) in periferijo (kar so postale kolonije). Za razumevanje današnje razvitosti in nerazvitosti je analiza kolonializma še vedno velikega pomena, saj je to, kar se dogaja danes, bilo v ključnih točkah oblikovano v desetletjih kolonizacije, dekolonizacije in neokolonializma na tim. periferiji. Kolonializem je pustil trajno dediščino tudi v vseh gospodarskih, družbenih, političnih in kulturnih strukturah koloniziranega sveta. Povzročil je velikanske gospodarske spremembe in s tem družbene premike, ker so bile fevdalne zahteve neprimerno večje prav na gospodarskem področju. Skupaj s samim sistemom je Evropa izvažala tudi institucije proizvodnega kapitalizma, ki so se postopoma širile po celem svetu. Banke, tovarne, delniške družbe so počasi nadomeščale tradicionalni ekonomski ustroj Azije in Afrike. Okvir kapitalističnega načina proizvodnje pa predstavlja bistveno drugačno dinamiko od orientalskih despotij. Podiral je stare tradicionalne strukture oblasti in je vanje vgradil bodisi z rušenjem in uničevanjem predkolonialnih bodisi z vsiljevanjem za kolonialno vladanje bolj učinkovitih modelov, brezštevilna izhodišča specifičnega razvoja, ki ga morajo – hočeš nočeš – nadaljevati nove države, ki so nastale na ruševinah kolonialnega sistema po dekolonizaciji (Roberts 1989: 53).

Znotraj samega obdobja kolonializma pa je potrebno poudariti tudi obdobje imperializma, ki pomeni nekakšen vrh kolonialnega obdobja. Sicer se sama pojma kolonializem in

imperializem včasih izmenjujoče uporabljata, vendar pa je razlika med obema, pri čemer je kolonializem uporabljan za opredeljevanje politične kontrole ene države nad drugo, imperializem pa je širše uporabljan tako za politično kot tudi ekonomsko kontrolo, izvajano bodisi formalno ali neformalno (Encyclopedia Encarta 2007). Hobsbawm (2002: 56) imperializem pojmuje »/k/ot obdobje nove vrste imperija, torej kolonialnega imperija, ki je trajalo približno od leta 1875 do začetka I. svetovne vojne«. Ali kot piše Lenin (Abertnethy 2000: 19) v svojem zelo vplivnem eseju o imperializmu, »/j/e imperializem končna faza kapitalizma«. Ekonomska in vojaška nadvlada kapitalističnih dežel je bila že dalj časa brez pravega izziva, vendar kljub temu med koncem 18. stoletja in zadnjo četrtino 19. stoletja ni prišlo do nekakšnega sistematičnega poskusa, da bi tovrstno prevlado spremenili v formalno podjarmljenje, priključitev ali upravljanje. To se je zgodilo v dobi imperija, ko je večji del neevropskega sveta bil formalno razdeljen na območja, ki jim je uradno vladala ena ali druga iz peščice držav. Načeloma Velika Britanija, Francija, Nemčija, Nizozemska, Italija, Belgija, ZDA in Japonska (Hobsbawm 2002: 57). Ravno ta razdelitev sveta med peščico držav je najbolj nadzoren izraz rastoče razdelitve planeta na močne in šibke, na napredna in zaostale (Hobsbawm 2002: 58).

Seveda se ne slepimo o univerzalnosti kolonializma kot pojava. Vse civilizacije v znani človeški zgodovini, ki so bile notranje dinamične, so bile navzven ofenzivne in razsežne. Človeške skupnosti na različnem stadiju razvoja, raznih velikosti in moči, so skušale izvajati neko obliko nadvlade nad drugimi skupinami. Vendar pa ima eksplozija evropske ekspanzije po 15. stoletju neke svoje izjemne oblike in vsebine in zato tudi svoje posledice. Najbolj vidna vsebina kolonialnega odnosa je neenakopravnost med kolonialno metropolo in odvisnimi koloniziranimi ozemlji. Ta neenakopravnost je vsesplošna in vse-obsežna. Domneva je že v samem izhodišču kolonialnih osvajanj, da je na eni strani civilizirana Evropa, na drugi strani pa ves ostali svet, ki predstavlja njeno zakonito področje širjenja, tako rekoč 'nikogaršnja zemlja'. V praksi je to pomenilo, da je mogoče katerokoli neevropsko ozemlje in na njem živeča ljudstva zavzeti, ropati, izkoriščati in naseljevati brez pridržkov (Južnič 1980: 150–2). Zahodna kolonizacija je bila v tem obdobju dejanje državno-sankcioniranega nasilja. Na najbolj surovi ravni je to pomenilo, da so liberalni režimi nasilno 'pacificirali' domačine, ki so se upirali kolonizaciji. Na bolj premeteni ravni pa je pomenilo, da je njihovo vladanje temeljilo na nizu vsiljenih pravil, ki so kršila njihove lastne demokratične norme. Sramotnost takšnih odnosov je toliko večja v luči dejstva, da je Evropa že poznala in uveljavila v medsebojnih odnosih etnične norme, ki pa so bile iz kolonialnega početja popolnoma izvzete. Kolonizirani so bili označeni za podložnike in ne državljane. Imeli so dolžnosti, vendar le

malo pravic. 'Osvajalci' pa se niti malo niso zavedali bolečega nasprotja med njihovimi demokratičnimi institucijami in nasilno priključitvijo kolonij. Ravno narobe, bili so prepričani v moralno legitimnost lastnega početja (Conklin 1998: 419). Neenakopravnost kolonialnih odnosov se je odražala na vseh aspektih življenja in pustila obširno, daljnosežno dediščino.

Ena najpomembnejših dediščin kolonializma je tudi področje kolonialne administracije.

Administrativne strukture so bile vedno vzpostavljene tako, da bi kolonialni metropoli omogočile in olajšale popoln nadzor z najmanjšimi stroški in trudom. Kolonialna uprava pravzaprav ni imela nobenih razvojnih namenov, razen za potrebe eksploatacije za metropolo pomembnih surovin (Južnič 1980: 153).

»V uvajanju administrativne oblasti v kolonialnih ozemljih, so evropske sile preoblikovale delavne odnose v družbi in s tem neizogibno spodkopale dolgoletne vzorce družbene organizacije in moči« (Blanton, Mason in Athow 2001: 477).

Organizacija in struktura javne uprave je bila dejansko v neskladju ne le z razvojnimi potrebami kolonij, marveč z njihovo družbeno naravo. Uradniki metropole so imeli trdno v rokah vladni aparat in posledično ustanavljanje administrativnih. Institucije, ki so predstavljale interese domačega prebivalstva so bile ali nerazvite ali neefektivne, ali pa neobstoječe. O ideji, da bi kolonije lahko sledile modelu metropole in oblikovale odgovorno vlado, se med kolonizatorji nikoli ni resno razpravljalo. Politične kulture, kjer bi v javnih zadevah sodelovalo prebivalstvo ni bilo, zato ni bilo politike v pravem pomenu besede. Da bi delovala, je kolonialna oblast združevala izvršno, zakonodajno in sodno oblast in jo v minimalni obliki dala v roke lokalni oblastniški kasti (Abernethy 2000: 112).

Osnovna predpostavka kolonizacije je bila akumulacija bogastva z izkoriščanjem tujih virov, tako naravnih kot človeških. Poleg tega so bile kolonije bistvene tudi za definiranje nacionalne odličnosti, saj je od 16. stoletja dalje med Evropejci potekalo močno rivalstvo za osvajanje novih ozemelj, katero število je postalo merilo 'superiornosti' (Browne in Cottrell v Donkor 2005: 28). Evropejci so, da bi zadovoljili svoje ekonomske in rivalske težnje uporabljali vojaško silo in ustanovili ekonomski sistem, v katerem so kolonije zagotavljale surovine, poceni delovno silo, vključno s suženjstvom in trg za v industrializirani Evropi proizvedene dobrine. Istočasno pa je bila večina domače industrije sistematično uničena, prvotno prebivalstvo pa podjarmljeno, zaslužnjeno ali celo izbrisano. Izčrpali so bogastvo koloniziranih območij, da bi okrepili lastno domačo industrijo, medtem ko so kolonije bile obrobne za politično ekonomijo, ki jo je industrializacija spodbudila (Blackwell 2003: 448).

Vpliv takšnega ekonomskega sistema na neevropski svet je bil v končni fazi revolucionaren in nekatere njegove posledice močno obsojane. Izrabljen pa je bil tudi nerealiziran potencial in ljudje, tako da evropsko ekonomsko poseganje ni bilo vedno na

račun Neevropcejev. Le-ti so imeli koristi zaradi ustanavljanja novih industrij in novih zaposlitvenih možnosti. Evropska podjetja so zagotavljala upravljalne in podjetniške storitve potrebne za optimalno izkoriščanje obstoječih virov. Evropa je zagotavljala velik rastoči trg za primarne produkte. Potrebe vlade in trgovine pa so ustvarile domač srednji razred, iz katerega so kasneje izšle vodje nacionalnih gibanj. Glavni vir, ki ga je Evropa zagotavljala preostalemu svetu je bil kapital oz. investicije, ki so bile kolonijam dejansko v korist (Roberts 1989: 52).

Zgodba o tehtanju koristi tako za kolonizirane kot kolonizatorje nima svojega konca. Nekateri poudarjajo zgolj koristi, ki jih je imela Evropa, drugi menijo, da so bile zanemarljive, tretji spet izpostavljajo koristi, ki so jih imele kolonije. Hobsbawm na primer meni, »/d/a industrijska revolucija v Angliji brez bombaža sploh ne bi bila mogoča«. Chomsky zagovarja, »/d/a je ravno plenjenje kolonij pripomoglo k akumulaciji kapitala potrebnega za razvoj kapitalizma v Evropi« (Blackwell 2003: 448).

Imperialni dobički od zemlje, ekonomskih koristi in od intelektualne, duhovne in politične nadvlade so se povečevali na račun domačih izgub. Evropske sile so oblikovale intelektualno opravičilo za ropanje, ki so ga izvedle med napadenimi, okupiranimi, izpodrinjenimi in potlačenimi ljudstvi (McLennan, Said, Xie in Young v West-Newman 2004: 192).

Kolonializem pa seveda ni bil le rušenje arhaičnih pred-kapitalističnih in pred-industrijskih družb, ampak je bil tudi dinamičen zagon razvoja, pa naj bo to videno kot dobro ali slabo. Objektivno gledano je vnesel v mnoge kolonialne dežele nekatere prvine, ki sodijo med dejavnike dinamičnega razvoja. Razbijal je namreč družbenogospodarske in politične sisteme, ki so zgodovinsko označevali stagnacijo.

Lahko rečemo, da je kolonializem bil nekakšen instrument modernizacije neevropskega sveta. Vendar se je z njim začel tudi čas groze za številna ljudstva. Duh grabežljivosti, okrutnosti, prepotence in tiranije je bil spremljevalec evropskega kolonialnega podjetništva, tudi ko je šlo za izjemne primere dobronamernih nosilcev civilizacijskega poslanstva (Južnič 1980: 12).

Zgodovina krivic in izgub tekom procesa kolonizacije je bila pri vseh koloniziranih podobna; izguba prvotne politične avtonomije, izguba samouprave in izguba precejšnje ekonomske osnove, to je lastništva in dostopa do zemlje. Vsi so izkusili sistematično zadušitev in degradacijo jezika, institucij in kulture, ki jih je spremenila v manjšine na njihovi zemlji. Vsi so postali predmet rasne diskriminacije, ki je temeljila na prepričanju kolonistov o 'superiornosti bele barve' in evropske kulture (West-Newman 2004: 192).

Kolonializem je privedel do trčenja izredno različnih ljudi, kultur in družb, pri čemer je prišlo do temeljitega pretresa ne-evropskega sveta. In prav v tem ostrem pretresu, ki nudi tudi

razumevanje trajnosti kolonialne dediščine, je potrebno iskati vzorce za nestabilnost in tavanje v iskanju primerne ravnotežja novih držav pokolonialnega tipa (Južnič 1980: 13). Kolonializem je spreminjal ideje, podobe in pričakovanja, tako s silo kot institucijami, z zgledom in socialno transformacijo. Roberts (1989: 53-4) govori o kulturni revoluciji, ki je potekala skupaj z izvozom evropskih institucij. Neevropske dežele so vse bolj prevzemale metode, obnašanje in evropski način življenja. Nekateri narodi so ob soočenju z evropsko politično, ekonomsko in kulturno ofenzivo prišle do zaključka, da morajo prevzeti evropsko orožje, če se želijo upreti. Hobsbawm (2002: 77) govori o 'pozahodenju' neevropskega sveta, ki naj bi ga prinesel predvsem imperializem. Njegov vpliv je segal predvsem na obstoječe in potencialne elite. Le-te so tekom desetletij odnosov odvisnosti spoznale, da se morajo 'pozahoditi' ali pa bodo potonile. Ironično je, da je kasnejši upor elit bil še vedno podvržen 'pozahodenju', kljub temu, da je na celi črti nastopal priti vsemu zahodnemu. Kolonializem in kolonizacija sta bila početje brez prave moralne opore, vendar so kolonizatorji našli učinkovita ideološka opravičila za svoje početje. Kolonizirana ljudstva so bila postavljena zunaj zakona, Evropejci pa so sklenili nekakšen klub vzvišenih (Južnič 1980: 13). Številne generacije so živele pod kolonialno oblastjo. Politični sistem jim je bil tuj. Ekonomski sistem je bil organiziran tako, da je služil gospodarskim potrebam kolonizatorja. Dominantna je bila kolonizatorjeva kultura, čeprav je del tradicionalne domače kulture ostal živ. Poleg tega pa so bili kolonizirani prežeti z doktrino kolonizatorjeve 'superiornosti'. Njegove vojaške, politične, kulturne, gospodarske, znanstvene, izobrazbene in religiozne 'superiornosti'. Kolonizator je utelešal civiliziranost, kulturo, zgodovino in človeškost, kolonizirani pa naravo, primitivnost in podčloveka (Blackwell 2003: 452). Odločilno je bilo torej, da Evropejci niso sprejemali neevropejce za sebi enake. Slednji niso imeli enakih pravic in jim skorajda ni priznana enaka človeškost. Taka miselnost je izvirala iz posebnosti evropske civilizacije, ki je po vzponu kapitalizma uveljavila stališče, da se človeške družbe vrednotijo na osnovi svojih materialnih dosežkov. Tako niso utegnili zapaziti, da so mnoge kulture, ki so jih podirali, pravzaprav le ločijo od njihove, niso pa podrejene. Drugačne so le po svoji produkcijski, tehnološki in vojaški zmožnosti (Blackwell 2003: 453).

2.2 Dekolonizacija

»Dekolonizacija je proces, tekom katerega se določen teritorij otrese kolonialnega statusa in postane legalno suverena neodvisna država priznana v mednarodni skupnosti. Dokončna formalna avtoriteta nad notranjo in zunanjo politiko je kolonizatorjem odvzeta in predana

lokalni oblasti« (Abernethy 2000: 22). Med leti 1940 in 1980 je približno 81 kolonij in kvazi kolonij pridobilo samostojnost. Sama zgodba dekolonizacije je zelo zapletena, k čemur med drugim prispeva tudi dejstvo, da je bilo toliko različnih teritorijev in delov sveta vpletenih vanjo. Zato so v različnih generalizacijah na temo dekolonizacije določene izjeme (Abernethy 2000: 133).

Kolonializem je bil pravzaprav poln notranjih nasprotij, kar je tudi pripeljalo do njegovega razpada in razkroja. Kolonializem sam ustvarja pogoje za možnost lastnega propada, saj med koloniziranimi ustvarja občutek kolektivitete, katere objektivni interesi so ne le diametralno nasprotni interesom kolonialne države, ampak se v kolonialni situaciji niti ne morejo realizirati (Castle 2001: 234). Dobesedno je sam ustvaril pogoje za oblikovanje antikolonialnih vodij, kot tudi pogoje, da so bile njihove ideje slišane. Zahodna izobrazba je bila najpomembnejša dediščina kolonializma v smislu ustvarjanja pogojev lastnega propada. Le-te so bili deležni redki segmenti koloniziranega prebivalstva in se tako znašli v kulturnem in družbenem smislu med dvema svetovoma. Kljub zahodni izobrazbi in sprejetju zahodnega vrednostnega sistema, pa niso mogli doseči dejanske enakosti in enakopravnosti s kolonizatorji, prav zato je ta peščica izobražencev praviloma stopila na pota antikolonializma. Asimilacija je bila želja mnogih, ne le izobražencev, ki so želeli postati del srednjega razreda, vendar so kolonialni gospodarji vztrajno zavračali vzpenjanje po družbeni lestvici (Hobsbawm 2002: 151). Domačini kljub premoženju in kljub izobrazbi nikoli niso bili enaki Evropejcem in tako vedno zaničevani. Tisti, ki so bili izvorno zamišljeni kot zagotovilo pred razpadom kolonializma, so postali artikuliran, kritičen razred in resna grožnja obstoju kolonializma (Axel 2002: 198). Niso imeli dostopa in možnosti do dejanskega političnega odločanja, po drugi strani pa jim nadvlada tujega 'gospodarskega kompleksa' ni dopuščala realne možnosti za družbeno stabilnost (Hobsbawm 2002: 78–9). Imperialna dominantnost, kolonialna izključenost, zanikana odgovornost in označevanje koloniziranih kot drugih napram kolonizirajočim, je ustvarilo politične in legalne strategije za zahteve po odpravi kolonialne države (West-Newman 2004: 190).

Vire protikolonialne ideologije lahko razdelimo na dva temeljna miselna tokova: nacionalizem in marksizem. Nacionalizem ima v kolonialni situaciji svojevrstno vsebino in tudi specifične družbene nosilce, ki se razlikuje od evropske izkušnje, marksizem pa se v tem primeru ne naslanja le na interpretacijo dialektičnih nasprotij sveta, ampak tudi na aplikacijo številnih elementov delujočega marksizma, torej prakse, ki je doživela tako ali drugačno potrdilo v delovanju marksistično usmerjenih gibanj in držav (Južnič 1976: 1183).

Dekolonizacija je veliko dolgovala socializmu kot ideologiji, pa tudi sami prisotnosti socialističnih držav. Vendar pa je dejstvo, da je bil socializem dojet kot nasproten kapitalizmu, dodatno spodkopavalo moč antikolonialnih gibanj v mednarodni areni (Dirlik 2003: 276). Izhodiščna točka v graditvi držav postkolonialnega tipa je bila dokaj specifična zvrst nacionalizma. Ni ga mogoče obrazložiti kot nacionalizem, ki je bil izhodiščna točka prestrukturiranja v Evropi.

V Evropi je pred tem prestrukturiranjem narod postal oblika globalne družbe, ki se je uveljavila ob razsulu fevdalnega partikularizma in lokalnih zaprtosti s homogenizacijo gospodarstva, ki jo je uveljavljal kapitalizem. Izostri se je narodna zavest kot pomemben del duhovne nadstavbe prav v tej homogenizacije (Južnič 1976: 1184).

Tega pa ne moremo reči za večino koloniziranih dežel. Periferni kapitalizem je sicer učinkovito razkrajal tradicionalne predkapitalistične srenje, vendar je bil učinek bolj v njihovi razprševanju in nemoči v socialnem, kulturnem in političnem pomenu. V protikolonialistični revoluciji le redko govorimo o zahtevah za politično oblikovanje narodov, tako da mobilizacijska točka, ki bi strnila idejo o novi državi ni bila narodnost. V tem smislu kolonializem ni le neka vrsta tuje vladavine, marveč tudi vir posebne identifikacije koloniziranega ljudstva v odnosu do sistema. Lahko rečemo, da gre za neko vrsto anti-identifikacije glede na kolonializem kot sistem zatiranja, izkoriščanja, poniževanja in neupoštevanja zatiranih (Južnič 1976: 1184). Ideja, da imajo prebivalci kolonije skupne probleme in interese, je postajala vse bolj verjetna in privlačna. Iz tega je izšel zaključek, da te skupne poteze upravičujejo dojemanje koloniziranih kot naroda in da so posledično upravičeni, do neodvisne države (Abernethy 2000: 122). Nacionalizem se torej lahko opredeli kot reakcija na kolonialno gospostvo. To pa je seveda le prvi korak v opredelitvi te posebne reakcije, ki si je sposodila pravzaprav koncept, ki je proizvod evropske zgodovinske izkušnje. V tem je seveda tudi dialektika kolonializma, ki je posredoval tudi ideje za svoje preganjanje (Južnič 1976: 1184).

Ta specifični nacionalizem se je najprej pojavil med 'elito', kot lahko imenujemo ozek sloj izobražencev. Spremenjeni način na katerega so kolonizirani dojemali sami sebe je bil v veliki meri rezultat zahodne izobrazbe, migracij v urbane centre in zaposlovanje na delovnih mestih, kjer so imeli veliko neposrednega stika z Evropejci (Abernethy 2000: 121). Kar se tradicionalne, predkolonialne 'elite' tiče, pa ta praviloma ni bila vključena v protikolonialistične revolucije. Pogostokrat so te tradicionalne strukture nasprotovale dekolonizaciji, saj so se bale, da bi izgubile nekatere prednosti, ki jim jih je prinesel kolonializem.

Izobražena elita, ki je bila na čelu protikolonialnih gibanj, se je predvsem zanimala za politično oblast, manj pa jo je zanimalo vprašanje kolonialnega izkoriščanja. Pravzaprav je bil politični vzpon njihova edina možnost, gospodarstvo se je namreč zdelo preveč zapleteno in za tovrstno uveljavljanje 'elite' niso bile pripravljene ne po izobrazbi ne po družbenem položaju. Ob zavedanju, da je za oblikovanje gibanja potrebno vzpodbuditi množice, je elita potrebovala družbeno široko zasnovane ideje, ki naj bi protikolonialnim idejam omogočile revolucionarno uveljavitev. Tako je v mnogih antikolonialnih gibanjih prišlo do vključitve socialističnih idej.

Nacionalizem je dobil učinkovito socialno vsebino, lahko je obrazložil kolonializem in ponudil načine za njegovo revolucionarno preseganje. Kolonializem je obrazložen v povezavi s kapitalizmom kot družbenoekonomskim sistemom. Njegova zgodovinska premostitev mora zagraditi imeti tudi protikapitalistično naravo in težnjo (Južnič 1976: 1185).

Integracija socialističnih idej v središče anti-kolonialnih gibanj je le še ena potrditev in okrepitev evropske kulturne dominacije. Tako kot je neevropski svet že vsrkal ustavne in politične ideje Evrope, je bil sedaj dodan še glas Marxa in Lenina. Očitno je, da je anti-kolonializem, poleg domačih, domorodnih idej, črpal zlasti iz evropskih. Dialektični efekti evropske politike in kulture so bili bistveni za razkroj evropskega kolonialnega gospostva. Ustvarili so ljudi in orodje za odstranitev evropske dominacije (Roberts 1989: 378). Politični vodje, ki so oblikovali protikolonialno ideologijo in vodili protikolonialna gibanja, so prišli do svojih idej in kulturno družbenega položaja z evropsko izobrazbo. In ravno ti posamezniki, brez pravih korenin, so postali najglasnejši kritiki in resna grožnja 'statusu quo' (Abernethy 2000: 119).

V času imperijev je Evropa politično, kulturno in ekonomsko transformirala svet, ravno ta transformacija in sposojanje evropskih idej in institucij, pa je peljalo k razpadu evropskega gospostva. Med vsemi evropskimi idejami je najbolj odmevala ideja nacionalizma, ki je ironično postala najpomembnejša sila pri uničenju evropske kolonialne 'superiornosti'.

Igra recipročnosti med Evropo in ostalim svetom se je nadaljevala, pri čemer je Evropa še naprej ostala izvoznik kulture. Ko so se Neevropejci uprli evropski kolonialni oblasti so to storili s sloganom Človekovih pravic in pravico do samoodločbe (Roberts 1989: 58).

Pomemben aspekt nestabilnosti novo nastalih držav je predstavljala izrazita nehomogenost glede razvitosti in nerazvitosti njihovih posameznih delov, kjer je šlo zlasti za veliko razliko med mestom in vasjo, kjer gre pravzaprav za velik prepad med predkolonialnimi strukturami ali družbami in tistimi, ki so nastale s kolonialnim vsiljevanjem. Tako so strukture pretežno dualistične; na eni strani se ohranja predkapitalistični način proizvodnje in so bolj ali manj

razpoznavne oblike tradicionalne in celo primitivne družbe, na drugi pa v enklavah, kakršne je vzpostavil kolonializem, rastejo mesta in kapitalistični način proizvodnje.

Dodaten problem pri oblikovanju pokolonialne države je kolonialna dediščina kulturne nestrpnosti. Odnos belih priseljencev do lokalnega prebivalstva je bil v večini primerov nagnjen k razdeljevanju ljudi na 'superiorne' in 'inferiorne' na podlagi njihovih etničnih in kulturnih razlik (Encyclopedia Encarta 2007). Frantz Fanon ravno razlikovanje tako med belimi in črnimi, kot tudi med samim domačim prebivalstvom, ki so ga s svojimi opredelitvami prinesli kolonizatorji, dojema kot enega glavnih razlogov za nasilje in frustracije koloniziranega človeka ne le do kolonizatorjev, ampak tudi do svojih 'bratov in sestra', katerim se čuti odtujen (Fanon v Blackwell 2003: 452).

Proces dekolonizacije je še dodatno zapletala vpletenost velesil, posledice tega pa so seveda segala globoko v obdobje po formalni neodvisnosti. Že ob sami pridobitvi suverenosti so se morale novo-nastale države v naglici odločiti, kakšno pozicijo bodo zavzele v ameriško-sovjetskem rivalstvu (Abernethy 2000: 147). Je pa res, da je bila Sovjetska Zveza (SZ) vzeta kot velika grožnja tako za ekonomsko kot za ideološko hegemonijo Zahoda oziroma svobodnega sveta in njegove nove voditeljice ZDA (Gilman 2003: 32).

Politična dekolonizacija je bila vzeta kot neizogibna, podpirala sta jo tako SZ kot tudi ZDA. Na drugi strani pa je Zahod uspel v veliki meri določiti pod katerimi pogoji bo potekala (Grovgoui 2002: 147).

Dekolonizacija je bila tako vzpostavljena kot možna le v obliki nacionalne samostojnosti, kot višek kolaboracije elit, ki so delovale znotraj zahodnega kulturnega okvira. Politično telo je bilo absorbirano v telo racionalne države, s čimer se je izvedla reprodukcija določene oblike družbene ureditve. Druge oblike osvoboditve oziroma drugačne oblike zamišljenih skupnosti, ki se niso skladale z zamišljenimi mejami nacionalne države so bile utišane. Dekolonizacija tako ni pomenila le dosega suverenosti in samostojnosti temveč tudi potlačitev alternativnih možnosti (Dotty 1996: 193–5). Večina elit je tako sprejemala diskurz, ki je uzakonil liberalno državo, privatno lastnino ter hkrati meje in strukture kolonialnega režima. Antikolonialni boj je tako svoj upor lahko utemeljil le na idejah Zahoda (Grovgoui 2002: 195–7). Evropski imperializem in afriški nacionalizem sta skupaj dosegla vsesplošnost nacionalne države kot najbolj zaželene oblike politične skupnosti. Ideja nacionalnosti v Afriki se je rodila hkrati s temeljnim konceptom razvojnega diskurza modernizacije. Afriški nacionalni voditelji so namreč nacionalno osvoboditev tesno vezali na potrebo po splošnem družbenem razvoju (Gilman 2003: 30).

2.3 Srednji razred

Aristotel pravi, da je najbolj idealna politična skupnost tista, ki se uvršča v srednji razred in najbolj idealna država tista, v kateri je srednji razred, če je le mogoče največji in najbolj spoštovan. Taka je najboljše institucionalizirana. Srednji razred zagotavlja potrebno ravnotežje, ker državo ščiti pred nasiljem bogatašev in nestalnostjo široke ljudske mase (Answers 2007/c).

Srednji razred je v pogovorni uporabi sestavljen iz tistih ljudi, ki imajo stopnjo ekonomske neodvisnosti, vendar nimajo velik družben vpliv in moč. Izraz ponavadi zavzema trgovce, strokovnjake, birokrate in nekatere kmete ter strokovne delavce. Družbena hierarhija in njene definicije se razlikujejo. Veliko je faktorjev, ki določajo srednji razred družbe, od denarja, vedenja in dednosti. V nekaterih državah je glavni dejavnik, ki določa pozicijo posameznika v družbi, denar. V drugih na to vplivajo tudi izobrazba, poklic ali zaposlitveni status, lastništvo doma ali tudi kultura (Wikipedia 2007/f).

Družbena slojevitost je že od nekdaj razprava sociologov. Znan sociolog in teoretik srednjega razreda Geatano Mosca (Mimica 1983:10) pravi, »/da/ je v najbolj naprednih družbah vedno obstajal nek širok razred, ki je bil nosilec razvoja, znanja, izobraževanja, kulture in na katerem počiva pravna, politična in moralna stabilnost napredka«. Ta srednji razred je tako kot Aristotel smatral za nujen element potreben za obstoj modernega predstavniškega načina vladanja. »Demokracijski sistem je najstabilnejši tam, kjer je srednji razred najbolj razvit. Če slabi njegova moč, državi grozi nevarnost plutokratske, birokratske ali vojne diktature, ali pa demagoška diktatura maloštevilnih vodij« (Mosca v Mimica 1983:10). Srednji razred je v tem primeru obravnavan kot neka zavestna sila, ki deluje v družbenem in političnem smislu. Pomemben je torej moderni pojem srednjega razreda, ki se je razvil nekje v začetku 19.stoletja. Takrat je razvil svoja lastna ekonomska, socialnopsihološka, politična in druga obeležja. Prvotno se je ta pojem nanašal na podjetno meščanstvo, ki se je, navdihnjeno z novim podjetniškim zagonom, jasno razlikovalo tako od na novo proletarizirajoče mase kot tudi tradicionalnega plemstva. Označeval je vse tiste raznorodne družbene sloje, ki so še pod okriljem fevdalnega razvoja, v svobodnih evropskih mestih pospeševali nov način proizvodnje: blagovno-denarno, na tržišče usmerjeno ekonomijo namesto naturalnega gospodarstva. Vendar ni bil zgolj ekonomski aspekt razlog razlikovanja novega razreda. Glavno vlogo pri tem so igrali predvsem neekonomski razlogi družbenega ugleda in politične moči, ki niso ustrezali naraščajoči ekonomski moči (Mimica 1983: 16). Merilo srednjega razreda v 19.stoletju je bilo, da imajo člani le-tega v lasti kapital

ali investicijo ali delujejo samostojno in zaposlujejo delovno silo ali so člani zasebnega podjetništva. Za srednji razred konec 19. stoletja in v začetku 20. je bilo predvsem značilno, da je verjel v kapitalizem, privatno podjetje, tehnologijo, znanost in razum. Prav tako so bile vrline srednjega razreda napredek, civilne pravice in svoboščine ter vladavina prava in kultura. Kljub temu srednji razred še ni vladal, je pa določal občo politiko. Alternativa kapitalizmu ni obstajala, zato je buržuazija zavzela ključne položaje v državi, posledično pa se je uresničil njen ekonomski in institucionalni program (Hobsbawm 2002: 174). V sodobni zgodovini srednji razred velja za nosilca podjetništva, demokratizacije, napredka in stabilizacije. Dejstvo je, da revolucionarji nikoli niso pripadali aristokraciji temveč vedno srednjemu razredu. Primeri dežel, kjer večina njihovih voditeljev pripada srednjemu razredu, zaradi enakih možnosti, niso redkost. V kateremkoli delu sveta, v kateremkoli času so se pozitivne spremembe, razvoj in napredek zgodili prav zaradi boja srednjega razreda. Srednji razred je visoko cenjen tudi z ekonomskega vidika, saj ni samo rezervoar različnih talentov, ki jih država potrebuje za svoj razvoj. Njegove prednosti ležijo tudi v zagotavljanju trga pripravljenega na različne proizvode in storitve, tako je posledično rast srednjega razreda povezana z rastjo ekonomije. Moč in vloga srednjega razreda se krepi z razvojem in industrializacijo. V interesu vsake družbe je ustvarjanje močnega srednjega razreda. Slednje lahko država zagotavlja z lažjim dostopom do izobrazbe in boljšimi možnostmi zaposlovanja. Osnova nastanka in širjenja srednjega razreda so enake možnosti za vključevanje v vse dele družbenega, političnega in gospodarskega življenja (Dawn 2002).

3. Tunizija do leta 1956

V tretjem in četrtem poglavju bom predstavila jedro diplomske naloge in sicer zgodovinski opis francoskega protektorata, razloge za njegov nastanek, spremembe v samem življenju Tunizijcev, nastanek nacionalizma in posledično prihod obdobja neodvisne države. V sami analizi bom predstavila tudi razloge za nastanek in okrepitev srednjega razreda, ki je bil, kot to navajam tudi v svoji hipotezi, glavni 'krivec' za uspešen prehod iz protektorata v neodvisnost. Tretje poglavje je razdeljeno na štiri dele.

3.1 Pogodba iz Bardoja

Situacija Tunizije je po letu 1830, zaradi obnovljenega turškega režima v Tripoliju in francoskega v Alžiriji postala izredno težavna. Obe sosedbi bi lahko ogrozili bejevo ohranjeno kvazi neodvisnost. Ahmed Bej, vnet modernist, je sestavil novo vojsko 16.000 lokalnih rekrutov, ustanovil vojaško akademijo in okrepil tunizijsko vlogo v birokraciji. Podvojil je dohodek, delno z davki na izvoz, vendar ga je nova vojska še vedno stala 2/3 celotnega državnega dohodka, pestilo ga je večanje zunanega dolga, zato je bil leta 1852 prisiljen razpustiti vojsko. Od takrat naprej se je kriza samo še poglobila. Poizkus ponovno vzpostaviti državne finance s podvojitvijo davkov leta 1864 je povzročil vesplošen upor, ki je pustil kmetijstvo, industrijo, trgovino in državno blagajno še v večjem neredu. Ahmed Bej je bil prisiljen si sposoditi denar od Evrope. Vendar si tunizijska vlada ni samo sposodila več denarja od Evrope kot ga je lahko vrnila, sposodila si ga je s pretirano visokimi obrestmi in tako je bila z vsakim poizkusom vračila – vračila samo zneska obresti – prisiljena povišati davke. To nenehno izposojevanje je za evropske lastnike zadolžnic in tunizijske davkoplačevalcev pomenilo še večji pritisk. Dodaten zaplet so povzročili še francoski, italijanski in malteški kolonisti, ki so se naselili v Tuniziji med drugo polovico 19. stoletja. Njihova prisotnost je povzročila še toliko večji pritisk s strani francoskih, italijanskih in britanskih konzulov na vračanje denarja (Curtin 1995: 322). Do leta 1869, ko so evropske sile izsilile finančno komisijo, so obresti javnega dolga že prekoračile javni dohodek. Zadnji poizkus reforme je izpeljal leta 1873 zelo nadarjen oficir Khayr ed-Din, ki je skušal združiti modernizacijo vojske, birokracije, izobraževanja in financ z otomanskimi načeli prijazne avtokracije v ekonomiji in politiki, vključujoč obnovo cehovskega nadzora v industriji. Ko ga je zarota med sodiščem in evropskimi konzuli odstranila, je bila Tunizija že na robu kolonialne invazije (Ilfie 1997: 167).

Desetletje 1880 je bilo velika prelomnica v afriški zgodovini. Do takrat je Evropa na celino vplivala predvsem s postopnimi prilastitvami, ekonomskim vmešavanjem in verskimi misijami. Nato pa se je vmešavanje obrnilo v očitno aneksijo evropskih sil, ki so osvajala ozemlja enega za drugim in niso počakale niti toliko, da bi vzpostavile potrebno administracijo v prvem osvojenem ozemlju. Ti dogodki so pripeljali do evropskega prerivanja za Afriko, ki je celino hitro in brutalno pripeljalo v obdobje kolonizacije (Curtin 1995: 398).

Evropske sile so leta 1878 sklicale Berlinski kongres¹ na katerem so razpravljale o usodi Otomanskega cesarstva po njegovem porazu z Rusijo. Kongres pa je vseboval tudi pogajanja o tekmovalnih interesih in zahtevah, kar se tiče Tunizije. Velika Britanija je ostala na stranskem tiru, ko sta svoje primere po prevladi v Tuniziji predstavili Francija in Italija. Francija je dobila Tunizijo, Italija pa se je morala zadovoljiti s podobnim statusom v Tripolitaniji. Francoski politični prevzem Tunizije je bil zaključen z Bardojsko pogodbo² maja 1881 (Perkins 2004: 36).

Prisotnost Francije seveda ni doživela splošnega odobravanja, zato je v naslednjih mesecih po vsej deželi izbruhnil upor. Več deset tisoč plemenskih bojevnikov se je pridružilo uporu na jugu in vzhodu, prav tako na podeželskih regijah Sahela³. Nezmožnost zavzetja mest v Sahel področju, strah mestnega prebivalstva podpreti upornike in francoska vojaška okrepitev pa so pogubili upor. Po uničenem uporu in potrditvi francoskega parlamenta Bardojske pogodbe je v začetku leta 1882 v Tunis prispel Paul Cambon, diplomat, ki je postal prvi francoski stalno nameščen general v Tuniziji. Njegova naloga je bila predstavljati interese francoske vlade in zastopati beja, ki sicer ni imel nobene besede, kot zunanji in finančni minister (Perkins 2004: 37–8). Francija pa je svojo dokončno oblast nad Tunizijo potrdila še z La Marsa dogovorom⁴

¹ Berlinski kongres – je bil sestanek predstavnikov takratnih velikih sil – Nemčije, Avstro-Ogrske, Francije, Italije, Velike Britanije, Rusije in Turčije – ki so se sestajali junija in julija 1878 v Berlinu. Sprejeli so pogodbo, ki je temeljito spremenila politični zemljevid jugovzhodne Evrope. Srečanju je predsedoval Bismarck, vzrok zanj pa sta bili proti-turška vstaja v Bosni in Hercegovini in vojna balkanskih držav in Rusije proti Turčiji. Kongres je zaježil ruski vpliv na Balkanu po ruski zmagi 1877. Srbija, Črna gora in Bolgarija sta se povečali in postali suvereni, Avstro-Ogrska pa je dobila pravico do zasedbe Bosne (Wikipedia 2007/a).

² Bardojska pogodba (The Treaty of Bardo ali Treaty of Al-Qasr as-Sa'id ali Treaty of Kasser Said) je bila podpisana 12. maja 1881 med delegati Francoskega imperija in tunizijskim bejem Muhammedom as-Sadiqijem. Določbe sporazuma so Franciji dale pravico odločanja o obrambi in zunanji politiki tunizije. Tako je Tunizija postala francoski protektorat (Wikipedia 2007/i).

³ Sahel – regija obalne Tunizije od Soussa, Kairuana do Sfxa. Sahel v arabščini pomeni obala (Rogerson in Baring 1998: 168).

⁴ La Marsa dogovor – dokument, ki je formalno uvedel francoski protektorat v Tuniziji je bil podpisan junija 1883. Glavni pobudnik je bil Paul Cambon, 'rezidentni general' v Tuniziji od leta 1882 do 1886. Z njim je Francija pridobila nadzor nad tunizijsko ekonomijo in političnimi zadevami (Answers 2007/a).

leta 1883. Z njim se je Francija obvezala, da poravnava tunizijske dolgove v zameno, da Tunizija postane francoski protektorat.

3.2 Francoski protektorat

Kot sem že v prejšnjem poglavju omenila je glavni upravitelj moči postal odposlanec Francije, ki je dobil naziv 'rezidentni general'. Suverenost Beja in tunizijske vlade je bila ohranjena zavoljo oblike. Prav tako je bila ohranjena tradicionalna hierarhija lokalne upravne oblasti, vendar je bila podvržena strogemu nadzoru francoskih funkcionarjev, ki so jih imenovali *Controleurs Civils* (civilni pazniki). Ustanovili so obširne oddelke, ki so jih vodili Francozi – finance, javna dela, javno šolstvo, kmetijstvo, trgovina, zdravstvo in sodstvo. Ta uprava, ki je delovala v imenu tunizijskega vladarja, vendar pod nadzorom 'rezidentnega generala', je izdajala zakone, ustanavljala vladne organe. Tunizija je z njo dobila pristanišča, ceste, železnice, šole in bolnišnice in mehanizem moderne administracije (Barbour 1962: 299). Kolonizatorji so spoznali, da bi kolonije bile še bolj donosne, če bi bil njihov ekonomski potencial bolje izkoriščen. To pa naj bi bilo doseženo s povečanimi javnimi investicijami v infrastrukturo kolonij in spodbujanjem investicij v produktivne aktivnosti zasebnega sektorja (Abernethy 2000: 112). Z uvedbo minimalne zdravstvene oskrbe pa se je v letih francoskega vladanja populacija povečala iz enega milijona na štiri (Rogerson in Baring 1998: 46).

V tem času so bila ustanovljena posvetna sodišča z moderno zbirko zakonov, medtem ko so *sharia*⁵ sodišča ohranila pristojnosti samo v primerih osebne položaja Muslimanov. Ustanovili pa so tudi mešana sodišča za registracijo nepremičninske lastnine kot del zemljiške zakonodaje.

Protektorat je spodbujal in podpiral ustanovitev razširjene evropske naselitve, kar je spodbudilo razvoj države. Francozi so bili seveda delno privilegirani, namenjen jim je bil del državne oblasti, zasedli so dve tretjini mest v upravi. Zajamčene so jim bile osnovne človekove pravice, med njimi svoboda tiska, pravica srečevanja, svoboda govora in ustanavljanje združenj in bile so jim zagotovljene določene parlamentarne institucije. Pravice so bile razširjene tudi na Tunizijce, s tem pa se je krepil srednji razred. V glavnih mestih so bile ustanovljene mestne ustanove, voljena pa je bila samo tista v Tunisu. Proračun države so

⁵ Sharia, šariat – je bistvo islamskega prava. Izraz pomeni jasno, ravno pot. Vira za šariat sta Koran in suna. To pravo daje izčrpna navodila za osebno življenje in za vodenje države, ki vključujejo politiko, gospodarstvo, bančništvo, delovne in pogodbene zakone, spolnost in socialna vprašanja (Wikipedia 2007/h).

določali v Velikem svetu, ki je bil sestavljen iz francoske in tunizijske sekcije, ki sta bili voljeni (Barbour 1962: 299).

Čeprav je nabor za policijo in vojsko na zakonski podlagi obstajal, je francoska administracija hitro vsilila svoj sistem nabora in tako je policija in vojska prešla pod francosko kontrolo. S tem se je povečala moč francoske vlade in se je lahko vmešala v življenje skoraj vsake tunizijske družine. Ustanovitev tehnične birokracije je v Tunizijo pripeljalo francoski izobraževalni, tehnični in pravniški sistem (Hazbun 1994).

3.2.1 Izobraževanje

Formalno izobrazbo so moški tunizijski muslimani dobili v *kuttab*⁶, katerega učni načrt se je vrtel le okoli učenja Korana. Izbrana skupina mladih moških je svoje izobraževanja nato nadaljevala v prenovljeni Zaituna mošeji – univerzi v Tunisu. Šele, ko se je leta 1875 odprla Sadiqi akademija so mladi Muslimani dobili možnost izobraževanja, ki je presegalo tradicionalne islamske teme, vendar je bil vpis zelo omejen. Izobraževanje tunizijskih Židov prav tako ni presegalo osnovno versko učenje v šolah, ki so bile podobne *kuttab*. Niti muslimanske niti židovske deklice pa običajno niso bile deležne izobraževanja, ki bi presegalo učenje domačih opravil.

Napredek na tem področju je z uvajanjem posvetnega izobraževalnega sistema, ki je vzpodbujal prilagoditev Tunizijcev Francozom, naredil Louis Macheul, direktor Uprave Javnega šolstva leta 1883. Sistem je temeljil na francosko govorečih osnovnih šolah, ki so bile namenjene Tunizijcem, Francozom in ostalim evropskim dečkom. Te francosko-arabske šole so uporabljale primerno prilagojen francoski učni načrt, ki je vključeval arabščino kot učni predmet. Šole so sinom kolonistov nudile osnovno francosko izobrazbo, medtem ko jih je učenje arabščine, kljub neprijetnim prizvokom, oskrbelo z znanjem, ki so ga imeli le redki Evropejci. Nekateri Tunizijci so podpirali šole, kot možnost dostopa do evropske skupnosti, vladni funkcionarji in lokalni pomembneži pa so svoje otroke pogosto vpisovali pod prisilo ali zaradi prilizovanja Francozom. Veliko več Tunizijcev pa je francosko-arabskim šolam nasprotovalo, ponavadi na religiozni osnovi, kot pa jih je podpiralo.

Prvo osnovno šolo, ki je muslimanskim deklicam nudila moderni učni načrt, so odprli leta 1900 z navdušujočo podporo Louise Millet, žene takratnega 'rezidentnega generala'. Cilj šole je bil širjenje naprednih idej, ki bi izboljšale usodo tunizijskih žensk in s tem možnost

⁶ *Kuttab* – je islamska osnovna šola, ponavadi povezana z mošejo ali locirana nad vodnjakom, kjer dečke poučujejo (Tour Egypt 2005).

neposrednega francoskega vplivanja na njih. Vendar je bila bojazen staršev, pošiljati svoje hčere v šolo, zelo velika. Zato se je ravnateljica, francoska vdova protektoratorskega funkcionarja, ki je tunizijsko družbo zelo dobro poznala, držala tradicionalnih družbenih standardov in celo zaposlila starejše predavatelje iz Zaituna mošeje-univerze, da so poučevali religiozni-islamski del učnega načrta. Leta 1905 je vpis dosegel 100, leta 1912 pa je v šolo hodilo že 500 mladih deklet. Uprava Javnega šolstva je javno osnovno šolo za muslimanska dekleta odprla šele leta 1908. Tu so muslimanske ženske pomagale francoskim predavateljem pri izvajanju učnega načrta, ki je vključeval tako teoretično učenje kot tudi poklicno in gospodinjsko vzgajanje.

Nasproti osnovnošolskega nivoja je le nekaj javnih šol vključevalo tako arabske kot tudi evropske študente. Akademija Alaoui, ustanovljena leta 1884 je pripravljala mlade moške za poučevanje v francosko-arabskih šolah. Čeprav je v osnovi bila namenjena za Tunizijce, je šola vpisovala tudi sinove kolonistov in protektoratorskih funkcionarjev. Do začetka 20. stoletja je bilo 20 odstotkov študentov Evropejcev. Podobno izobraževalno ustanovo je predstavljal Carnot Licej. Imel je predvsem evropske študente, čeprav so vedno vpisovali tudi najboljše muslimanske in židovske študente iz francosko-arabskih šol. Armand Fallieres Licej pa je bila ustrezna izobraževalna ustanova, ki je vzgajala učiteljice in je bila skoraj v celoti Evropska.

Tako je v začetku protektorata več tisoč tunizijskih fantov in malo manj deklet dobilo izobrazbo, ki jim je razsvetlila vrsto novih idej in jim omogočilo navezati stike s francosko populacijo. Za večino se je izobraževanje končalo na osnovni ravni, nekateri pa so ga nadaljevali. Do 1890-tih let so tisti, ki so zaključili najvišji nivo javno izobraževalnega sistema prevzeli pozicije v vladi protektorata. Pridružili so se diplomirancem iz Sadiqi akademije⁷ iz pred-kolonialnega obdobja, ki so študirali v Franciji in se vrnil, da bi začeli kariero v javnih službah. Funkcionarji protektorata so v zahodno-izobraženih Tunizijcih in predvsem v jedru Sadiqi diplomirancev videli most do širše tunizijske družbe in tako neprecenljive zaveznike v svojem volilnem boju za širše javno sprejetje protektorata. Mnogi Tunizijci so se strinjali s takšnim videnjem in so tudi delovali v njegovo korist. Verjeli so, da bi uresničenje teh idealov prispevalo k boljši tunizijski družbi. Njihova država bi postala moderna, tako kot Francija, tehnologija bi državo povezala kot še nikoli in republikanska vladavina bi nadomestila samovoljno monarhistično vladavino.

⁷ Sadiqi akademija – je bila ustanovljena 1875 in je bila začetnica nove zahodno-izobražene elite ter shodov. Institucija je bila namenjena izobraževanju tunizijskemu upravnemu kadru po vzoru evropskih srednjih šol. Združevala je poučevanje arabskih in muslimanskih predmetov, kot je učenje Korana, arabske in islamske zakonodaje kot tudi moderno znanost. Najbolj uspešni diplomiranci so šolanje nadaljevali v Parizu (Albertini, Williamson in Wirz 1982: 282).

Vendar so na prelomu stoletja zahodno-izobraženi Tunizijci prevladali kolonistov predstavljali grožnjo. Kljub majhnemu številu – med letoma 1885 in 1900 je manj kot 0,5 odstotka tunizijske populacije obiskovalo šole z zahodnim učnim načrtom, medtem ko so leta 1900 podoben študij obiskovali 3 odstotki tunizijske populacije – je med kolonisti, ki so zavračali izobraževanje kolonizirane populacije izbruhnil bes. Vztrajali so, da tunizijski otroci ne spadajo v francosko-arabske šole, kjer so zavirali napredovanje evropskih učencev in naj bi se izobraževali za kmetijske delavce na posestih kolonistov. Saj kot so menili, je moderna izobrazba dvignila pričakovanja Tunizijcev in celo pospeševala tekmovanje med njimi in kolonisti za določene službe. Izobraženi Tunizijci so spravili v nevarnost privilegirane položaje, ki so jih kolonisti monopolizirali že od začetka protektorata (Perkins 2004: 62-6). Takšno stališče ne bi moglo biti v večjem nasprotju s stališčem vodilnih v Upravi Javnega šolstva. Kljub temu, da je ravnatelj Alaoui akademije, eden izmed vodilnih v Upravi svojo kulturo smatral za superiorno, je obžaloval nezmožnost svojih rojakov spoštovati, da živijo: »v/ sredini civilizacije – drugačne od naše, to je res; naj še dodamo podrejeno naši...a vendarle to je civilizacija. Naj beduinski plašč in šešija ne ustvarijo iluzije: opraviti imamo z zelo izobraženim ljudstvom« (Perkins 2004: 67).

V tem bistvenem političnem nesoglasju so kolonisti prevladali in zunanje ministrstvo prepričali, da je protektoratu ukazalo zmanjšati izobraževanje za Tunizijce. Proti svoji volji je Uprava Javnega šolstva zato zaprla deset francosko-arabskih šol, ki jih je obiskovalo le nekaj francoskih študentov.

Muslimane je zmanjševanje možnosti izobraževanja globoko razočaralo in prizadelo. Široko razširjeni in javni rasizem jih je prisilil sprejeti, da jih kolonisti nikoli ne bodo sprejeli kot sebi enake, ne glede na veličino njihove asimilacije, preprosto zato, ker so drugačni (Perkins 2004: 68).

3.2.2. Državna ureditev

Znotraj Velike Francije⁸ so Francozi poskušali ustvariti sistem moči po vzoru centralizirane birokracije francoske države. Formalna oblast, ki je predpisovala zakonodajo za kolonije je bila ustanovljena vlada v Parizu, vendar je bilo kolonialno pravo v praksi stvar predsedniškega odloka ali odloka, ki ga je predpisal 'rezidentni general' (Blanton, Mason in Athow 2001: 478). Podrejena mu je bila celotna administracija in vojska. Bil je prav tako na

⁸ Velika Francija – Francija in francoske kolonije ter protektorati.

čelu ministrskega sveta in nobena odločba brez njegovega podpisa ni bila pravno veljavna. Zelo malo pooblastil je ostalo domačim lokalnim elitam (Albertini in Wirz 1982: 262).

Uradniki metropole so imeli trdno v rokah vladni aparat in posledično ustanavljanje administrativnih struktur. Institucije, ki so predstavljale interese domačega prebivalstva so bile ali nerazvite ali neefektivne, ali pa neobstoječe. O ideji, da bi kolonije lahko sledile modelu metropole in oblikovale odgovorno vlado, se med kolonizatorji nikoli ni resno razpravljalo (Abernethy 2000: 93).

Da bi delovala, je bilo v kolonialni oblasti združena izvršna, zakonodajna in sodna oblast, lokalna oblastniška kasta pa je imela le malo pristojnosti (Abernethy 2000: 12). Pod francosko upravo in upravo 'rezidentnega generala' so prešla skoraj vsa ministrstva. Poleg ministrskega predsednika so bili Tunizijci odgovorni še za lokalno administracijo, administracijo *habousov*⁹ (zemlja, ki je pripadala verskim ustanovam), verska sodišča in muslimansko izobrazbo (Albertini in Wirz 1982: 262).

*Qaide*¹⁰ in *khalife*¹¹, ki so predstavljali bejevsko oblast v velemestih, mestih in ostalih regijah, so prihajali iz bogatih in vplivnih domačih družin, na podeželju, kjer so sovpadala plemena in *qiyade*¹² pa so bili plemenski vodje. V začetku protektorata, so francoski konzuli in vice-konzuli predstavljali 'rezidentnega generala' v različnih večjih pokrajinskih centrih, medtem ko so francoski vojaki nadzorovali delovanje *qaid* in *khalif* na podeželskih območjih. 'Rezidentni general' je ustanovil korpuse *controleurs civil*, ki so bili njegove oči in ušesa izven Tunisa. Predstavljali so vodstvo in smernice *qaidam* in *khalifam* in so imeli na voljo manjši kontingent tunizijskih žandarjev, ki so izvajali osnovno policijsko delo. Ta sporazum je ohranil 'fasado' tunizijske vlade, vendar pa nadzorniki in general katerim so poročali, niso pričakovali nič manj kot marljivo izpolnjevanje njihovih predlogov (Perkins 2004: 42–3).

Francoski 'rezidentni general' je leta 1917 izdal odlok, ki določa, da »/v/ *cercle* (enota lokalne uprave) ne obstajata dve oblasti, francoska in domača oblast; obstaja samo ena. Samo poveljnik *cercle-ja* vlada; samo on je odgovoren. Domači poveljnik je samo instrument, pomočnik« (Young, 1988 v Blanton, Mason in Athow 2001: 478).

Z ustanovitvijo francoskih sodišč se je v Tuniziji sodstvo razdelilo na dve ločene pravne administracije. Pravica za Tunizijce je bila deljena na verskih sodiščih, ki so jih imenovali *wizara*, razen če v tožbo niso bili vmešani Evropejci, takrat so odločanja prevzela francoska

⁹ *Habous* - je islamski izraz za zakonodajo na področju zemljiškega lastništva v muslimanskem svetu. *Habous* lahko razdelimo na privatnega, javnega in mešanega (Wikipedia 2007/d).

¹⁰ *Qaid, Caid* – vlada oziroma tip guvernerstva osnovan v Severni Afriki in Maverski Španiji, a type of governorship found in North Africa and Moorish Spain (Wikipedia 2007/b).

¹¹ *Khalif* – civilni in verski vodja muslimanske države, ki je predstavlja zastopnika Alaha na zemlji (Farlex 2007).

¹² *Qiyad* - administrativna enota *qaid* (Perkins 2004: 42).

sodišča. Moč *wizare*, v osnovi državno posvetno sodišče, je izhajala iz tradicionalne pravice vladarja odločati v kriminalnih in civilnih tožbah. *Sharia* sodišča pa so odločala v osebnih zadevah in lastninskih sporih v skladnosti z islamskim pravom, medtem ko so rabinska sodišča uporabljala Mojzesov zakon v podobnih zadevah.

Kljub temu, da so se francoski funkcionarji vzdržali posega v verska sodišča, so vpeljali spremembe v *wizari*, najbolj dramatične leta 1896, ko so jo postavili pod nadzor novo ustanovljene tehnične službe – Direktorat pravne službe, na čelu katere je bil francoski sodnik. V naslednjih letih je Direktorat ustanovil regionalna sodišča v šestih večjih mestih in *wizari* prepustil, da odloča v tožbah v glavnem mestu, v najbolj pomembnih primerih v pokrajinah in rešuje pritožbe nižjega sodišča. Desetletje kasneje je Direktorat vsem tunizijskim posvetnim sodiščem dodal francoske zastopnike imenovane *commissaires du gouvernement*, ki so predstavljali še dodatni nadzor. Vsi zastopniki niso govorili arabsko in le nekaj jih je imelo pravno podlago, vendar je njihova negativna ocena lahko uničila tudi najvišjega tunizijskega sodnika. Med leti 1906 in 1913 so francoski odvetniki in *wizara* funkcionarji sodelovali v načrtovanju pogodbenega zakonika, kazenskega zakonika in zakonika javnih postopkov, vsi pa so bili globoko zakoreninjeni v francoskem pravu (Perkins 2004: 45–7).

3.2.3 Zemljiško lastništvo

Pred vzponom trgovskega kmetijstva, ni zemlje nikoli primanjkovalo in je bila večina v lasti tradicionalnih ustanov, ki so pod kolonializmom začele propadati. Veliko zemlje je v lasti imela država, predvsem zaradi zaplembe. 40 odstotkov plodne zemlje je bilo v skupinski lasti, upravljali pa so jo upravniki ali verske ustanove *hubus*. Zemlja v privatni lasti *mulk*¹³ je bila v lasti plemen ali vasi, upravljali pa so jo na podlagi dogovorjenih običajev. Zemljišča so bila slabo označena z nerazločnimi mejami, dokumenti o lastništvu pa niso bili registrirani. Mnogo privatnih lastnikov zemlje je v pred-kolonialnem času poskušalo prikriti količino zemlje v svoji lasti, da bi preprečili bejevo zaplembo zemlje. Sistem so brez težav izkoristil francoski kapitalisti, ki so hitro spremenili obstoječi sistem pravic do posesti. Leta 1885 so Francozi uvedli poseben sistem zemljiške registracije, v katerem so o zemljiški lastnini odločala francoska sodišča. S tem so evropejski špekulanti dobili garancijo, da so lahko kupovali tunizijsko zemljo ponavadi po cenah, ki so veljale za Tunizijce. Ustanovitev

¹³ *Mulk* – pomeni suverenost, kraljevanje, ozemlje predvsem pa lastništvo (Bewley 2005).

nepremičninskega trga je povzročila zlom tradicionalnega sistema skupinske lastnine zemlje, kar je bila osnova podeželske družbene in ekonomske organizacije.

Protektorat in kolonisti so se lotil ambiciozne infrastrukture, ki naj bi spodbudila podeželsko kmetijski napredek. Zgrajene so bile ceste, železnica, vzpostavljen komunikacijski sistem, da bi olajšali gibanje kolonistov in njihovih produktov od kmetij do mestnih marketov in pristanišč, ki so bila prav tako izboljšana (Hazbun 1994).

Politika privatnega kolonializma je temeljila na podpihovanju zasebnih francoskih kmetov, ki so pridobili in izkoriščali zemljo. In sicer so priznali oprostitev davkom tistim, ki so kmetovali z moderno opremo ali pridelovali vino. Vendar pa večina francoske zemlje ni bila kultivirana. V lasti so jo imela velika špekulativna podjetja, obdelovali pa so jo kmetje najemniki ali dnevni delavci (Albertini in Wirz 1982: 262). V tem času so se začeli v velikem številu v Tunizijo naseljevati Italijani (1880–1890). Postali so delovna sila mnogih vladnih infrastrukturnih projektov, kot tudi francoskih kmetij. Z evropskim priseljevanjem posestnikov in delavcev so samostojni tunizijski kmetje začeli tekmovati za delo na velikih francoskih posestih, medtem ko se je najemnikom davek zviševal s hitrostjo. Kmalu pa so začeli uradniki francoskega protektorata prodajati zemljo, ki je bila pod Otomanskim zakonom javno področje pod nadzorom beja. Prav tako naj bi bili vsi gozdovi in zemlja v skupinski lasti javna zemlja. Nadalje je bil leta 1906 ustanovljen posebni sklad *Credit Foncier de Tunisie*, ki je novim kolonistom pomagal pri nakupu zemlje in opreme. Med leti 1892 in 1914 se je količina zemlje v kolonialni lasti podvojila (Hazbun 1994). Tako naj bi Evropejci leta 1914 v lasti imeli 920.000 hektarjev zemlje, polovico od tega na severu, kjer se nahajajo starodavne žitne površine, to pa naj bi predstavljalo kar eno petino celotne obdelovalne zemlje v Tuniziji (Ilfie 1997: 205).

3.2.4 Kmetijstvo in razredna struktura

Kmetijsko pridelovanje je postalo bolj mestno usmerjeno. Tržne možnosti v Franciji in poceni zemlja ter delavci v Tuniziji so pšenico za koloniste naredili zelo donosno. To je spodbudilo velike francoske kmete, da so začeli obdelovati obrobno rodovitno zemljo, kar je prizadelo tunizijske živinorejce, ki so to zemljo uporabljali za pašo. Zaradi prednosti kapitala in tehnologije so kolonisti pobrali sadove velikih ekonomskih ugodnosti. Do leta 1956 je povprečen evropski kmet imel v lasti 250 hektarjev zemlje, medtem ko povprečen tunizijski manj kot 6 hektarjev.

Zaradi pomanjkanja dostopa do kreditov in tehnologije in zaradi večine rodovitne zemlje v evropskih rokah, so izneverjeni tunizijski kmetje oblikovali skupino poljedelcev brez zemlje, ki se je množično večala. Posledično so množično iskali mezdno zaposlitev, kar pa je nižalo plače. Nove ekonomske strukture so spremenile prvotno ljudsko dojemanje dela: »Večina kmetov, v tako imenovanem pretežno tradicionalnem področju, se je izreklo za brezposelne. Za večino družbe, ki je bila sestavljena iz kmetov, pa je obdelovanje zemlje prenehalo biti poklic in je postalo ne-zaposlitev« (Hazbun 1994).

To je vodilo k množičnemu podeželskemu priseljevanju v mesta in posledično k dejanski brezposelnosti. Razmerje med mestnimi Muslimani in podeželskimi je bilo leta 1910 1:17, leta 1930 1:10 in leta 1955 1:6. Bivalna ali barakarska naselja so začela rasti okoli obalnih mest v letih 1920 in v Tunisu leta 1936 dosegla 10.000 prebivalcev, leta 1946 50.000 prebivalcev in leta 1956 150.000. Podatek je izjemen, saj mestna muslimanska populacija v vseh tunizijskih mestih leta 1930 dosegla 200.000 in leta 1955 500.000.

Protektoratorske ekonomske politike so vodile do družbenega premika vseh razredov tunizijske družbe. Stare družbene skupine, cehi in sorodstvene vezi, osnova pred-kolonialnih oblik političnih organizacij, so bili raztrgani. Posamezniki so postali avtomatizirani in so zapadali v družbena stanja, ki jih je ustvaril in uravnaval francoski kolonializem, kot so vojska, mestna brezposelnost in revni delavci brez zemlje. Tahar Haddad (Hazbun 1994) je leta 1927 opisal družbeno stanje tega obdobja: »/O/brtniška produkcija se je zmanjšala, veliko število ljudi je bankrotiralo in se pridružilo nizu brezposelnih prebivalcev južnih nerodovitnih področij in članov plemen, ki so jih francoski kolonisti razlastili njihove zemlje«.

Družbeni in ekonomski udarec tunizijski družbi, ki ga je povzročila francoska protektoratorska politika in dejavnost kolonistov, je bil glavni problem razprav posameznih političnih skupin v Tuniziji, ki so se zavzemale za boj proti tem silam in za določitev primerne vloge države v pospeševanju družbenih reform. Zaradi kolonialne izkušnje so se preoblikovale družbene in ekonomske strukture v Tuniziji kot tudi tunizijske ideološke razprave o vlogi države in njenega odnosa do družbe (Hazbun, 1994). Je pa res, da so potrebe vlade in trgovine ustvarile domač srednji razred, iz katerega so kasneje izšle vodje nacionalnih gibanj. Glavni vir, ki ga je Evropa zagotavljala preostalemu svetu je bil kapital oz. investicije, ki so bile kolonijam dejansko v korist (Roberts 1989: 52).

3.3 Tunizijski nacionalizem

Želja koloniziranih nacionalistov po neodvisnosti je imela svojo osnovo v veliki meri v razvoju Evrope. Vzpon parlamentarne demokracije in nacionalizma v Evropi sta vodila politično osveščene prekomorske skupine, da so zaznale kolonializem kot moralno napačnega in protislovnega samemu sebi. To dojetje je dalo koloniziranim nacionalistom etnične in izkustvene osnove za organiziranje poziva proti nevdržno neenakemu status quo (Abernethy 2000: 42).

Proti-kolonialna gibanja, kot tudi narodno razvojni projekti za neodvisnost morajo delovati znotraj koloniziranega prostora. To pomeni, da podedujejo določene politične in ekonomske pogoje, kot tudi ideološke in organizacijske modele. Vsa proti-kolonialna gibanja in tudi post-kolonialna gibanja svoje ideje in organizacijske oblike dobijo iz različnih prvotnih izkušenj, ki so na kakršen koli način trčila in sodelovala v kolonializmu. Proti-kolonialni boj tako pomeni predvsem izbira katere kolonialne ideje in vrednosti ter organizacijske in institucionalne oblike si sposoditi, prilagoditi ali zavrniti v procesu izgrajevanja post-kolonialnega arabskega izkustva (Mitchell v Hazbun 1994).

V Tunizijo je bil skozi proces posnemanja, prilagoditve in vsiljevanja evropskih idej in institucij, vpeljan državni aparat, ki je upravljal in uravnaval socialno in ekonomsko delovanje družbe. Vpliv kolonializma je povzročil razdor obstoječih institucij – plemenskih, verskih, bejevskih, obrtniških – v zdrobljene dele modernega ekonomskega in družbenega življenja: izobražene intelektualce, mestne mezdne delavce, podeželske delavce brez zemlje, obrtnike brez dela in neizkušene brezposelne. Proti-kolonialno gibanje se je na ta razkroj poizkušalo odzvati ali z ponovno izgraditvijo starih institucij ali s sestavo moderne družbe znotraj novega pejsaža socialnih reform. Tako ali drugače so vsa tunizijska politična gibanja kolonizirano državo videla kot mehanizem, ki pospešuje razkroj tunizijske družbe, analiza primerne vloge in delovanja države pa je bila središče vseh njihovih ideologij (Hazbun 1994).

Tunizijski nacionalizem se je rodil 20 let po podpisu *La Marsa* pogodbe, potem ko je generacija Tunizijcev odrasla pod vladavino Francije. Svoj izvor je imel v razočaranju izobražencev srednjega razreda zaradi izključitve iz političnega življenja in državne oblasti. Mladi fantje, ki so se iz šolanja v Franciji vrnili nazaj v Tuniziji, niso našli nobenega ventila za svojo energijo, saj so vse pomembne funkcije imeli v rokah Evropejci. Namesto, da bi jih njihovi francoski sodržavljeni sprejeli kot enake, so bili odgnani kot trajno manj vredni (Hanh in Kennedy 1960:10).

Trije izraziti odgovori tunizijskega nacionalizma na kolonializem so bili gibanje 'Mladi Tunizijci', *Destur* stranka in *Neo-Destur* stranka, zraven pa lahko prištejemo še delavska združenja.

3.3.1 Mladi Tunizijci – *Jeunes Tunisiens*

Tunizijski odpor proti francoski okupaciji je bil neizrazit, če ga primerjamo s protesti in boji, ki so spremljali francosko okupacijo v Alžiriji in Maroku. V južnih provincah so bili za proti-francoski in proti-bejevski upori za časa okupacije, vendar niso bili vztrajni in nikoli niso ogrozili francoskega nadzora. Eden izmed razlogov za tako šibak odpor je bil, da *Ulama*¹⁴ – mestni, ortodoksni muslimanski voditelji, niso zagovarjali in podpirali nasilen, oborožen odpor. Drugi razlog pa je bil, da so zaradi poznavanja despotičnih režimov bejev nekateri menili, da se bo s francosko prisotnostjo končala samovoljno vladanje bejev.

Skupina tako mislečih je ustanovila skupino, ki so jo kmalu poimenovali *Jeunes Tunisiens* ('Mladi Tunizijci', po vzgledu reformistov Mladi Turki) in je predstavljala prvi organizirani politični odziv na kolonialno vladno, njen vodja pa je postal Ali Bash Hamba – 31 letni urednik časopisa *Le Tunisien*¹⁵ (glasilo idej 'Mladih Tunizijcev'), z izključno zahodnim izobraževanjem, s francosko diplomo iz prava. Sestavljali so jo člani stare vladajoče *mamluk*¹⁶ aristokracije, eni izmed prvih, ki so izkoristili dostop do francoske izobrazbe (Albertini in Wirz 1982: 283, 286). Medtem, ko so Tunizijci vrsto stoletij na vladno gledali kot na nekaj čemur se je treba izogibati, saj je njena funkcija le pobiranje davkov za svoj obstoj, so 'Mladi Tunizijci' želeli preurediti naravo države. Kritični so bili do neučinkovite in nevzdržne narave grabežljive bejevske države in si prizadevali so za nadomestitev despotizma z vladavino prava. Namesto nasilnega nasprotovanja francoskemu kolonializmu so želeli izkoristiti zvezo s Francozi v smislu dostopa do naprednega izobraževanja in znanstvenega napredka. Nadalje, prizadevali so si za delovanje znotraj sistema protektorata in tako vplivali na politični aparat v državi. Poskušali so prilagoditi pravila državne ureditve, ki so jih nadzirali Francozi in s tem sebi in ostalim Tunizijcem omogočiti ugodnosti, ki so jih prinesle spremembe. Recimo, zahtevali so enake postopke za Tunizijce v birokraciji in širjenje francoske izobrazbe po vsej Tuniziji v času, ko so se francoski kolonisti začeli zavedati politične nevarnosti izobražene tunizijske populacije. 'Mladi Tunizijci' so podpirali tudi institucije in programe za samopomoč

¹⁴ *Ulama* – izraz v islamu pomeni skupnost učenih mož. Izraz se ponavadi uporablja skupino mož z versko izobrazbo in verskimi poklici. *Ulama* je skupina mož, ki ljudi in vladarje učijo prave vsebine islama (Encyclopaedia of the Orient 2007).

¹⁵ *La Tunisien* – publikacija v francoskem jeziku ustanovljena 1907. Leta 1909 je bila dodana izdaja v arabskem jeziku s katero so 'Mladi Tunizijci' sočasno izobraževali svoje rojake in prepričevali bolj liberalno usmerjene Francoze za moderno Tunizijo (Encyclopaedia Britannica 2007).

¹⁶ *Mamluk* – je bil včasih suženj-vojak, ki je bil spreobrnjen v islamsko vero in je služil muslimanskim khalifom in Ayyubid sultanom v srednjem veku. Tekom časa so postali močni in vplivni vojaški razred (Wikipedia 2007/g).

in verjeli, da francoska tehnologija lahko koristi takšnim prizadevanjem – npr. kmetijski razvoj (Hazbun 1994). Kljub sekularni izobrazbi in modernemu pogledu pa Bash Hamba ni nikoli pozabil izpostaviti vloge 'Mladih Tunizijcev' kot branilcev tradicionalnih muslimanskih družbenih in kulturnih vrednot, ki so bile jedro življenja večine njegovih rojakov. To vlogo je dobro sprejela tudi tunizijska javnost, po drugi strani pa zaradi tega ne-muslimanska oblast protektorata in konservativna *ulama* nista mogli kritizirati gibanja (Perkins 2004: 71).

Njihova moč je počasi začela slabeti in svoj konec dočakala, ko je protektorat leta 1912 razbil Mlade Tunizijce, potem ko so pripravili bojkot tramvajske službe zaradi plačilne diskriminacije. Bash Hamba je organiziral bojkot mestnega prevoznega sistema. Postavili so dva pogoja za končanje bojkota – omejevanje zaposlovanja na tramvajih in sprejetje pravila enako plačilo za enako delo – ki sta se direktno navezovala na delavce sistema in tretji pogoj – volitve namesto imenovanja tunizijskih članov Posvetovalne konference – ki je bil glavni politični udarec. Funkcionarji protektorata, ki so gibanje podpirali so bojkot označili za izdajo, vlada pa je ukazala takojšnje prekinitve bojkota. Gibanje je zavrnilo prekinitve, dokler ne bodo izpolnjeni vsi njihovi pogoji, vendar so bili po enomesečnem upiranju Bash Hamba, Abd al-Aziz Thaalbi in Hassan Guellarty, voditelji bojkota aretirani in izgnani iz države. Gibanje 'Mladi Tunizijci' si po tem udarcu niso več opomogli (Perkins 2004: 72).

Konec gibanja in I. svetovna vojna sta pripomogla k zadušitvi svobodnega političnega delovanja vse do leta 1919.

3.3.2 Socialistična *Destour* stranka – *Parti Liberal Constitutionnel Tunisien*

Ustanovitelj in vodja stranke je bil reformist Abd al-Aziz Taalbi, eden izmed voditeljev 'Mladih Tunizijcev' in avtor letaka *La Tunisie Martyre*¹⁷, ki je spodbujal nacionaliste k nadaljevanju boja, kljub prvi odklonitvi v Parizu, ki je kasneje postala ena izmed mnogih. Kot je dejal Taalbi je tunizijsko ljudstvo upravičeno do določenih temeljnih pravic, ki jih zagotavlja ustava (Hanh in Kennedy 1960: 13).

Carl Brown je člane *Destour* stranke opisal kot »/po/seben družben razred, ki se je pojavil takoj po I. svetovni vojni, da bi vodil prvo tunizijsko nacionalistično politično stranko« (Farley 1997). Tako kot srednjeveška islamska družba na splošno je bil tudi ta razred mestno

¹⁷ *La Tunisie Martyre* – manifest, ki sta ga napisala dva vodilna tunizijska nacionalista Abd al-Aziz Thaalbi, ustanovitelj *Destour* stranke in Ahmad Sakkah v Parizu 1921. Vseboval je ključne zahteve in 'zelenega' tunizijskega nacionalnega gibanja. Glavna zahteva je bila nova ustava, parlamentarna skupščina, svobodni tisk in zdravo gospodarstvo. Na podlagi tega naj bi bila ustanovljena nova in neodvisna Tunizija (Answers 2007/b).

centraliziran, lahko mu rečemo tudi srednji razred, vendar ni bil orodje trgovske, industrijske ali katerekoli druge revolucije. Vključeval je verske voditelje *Ulame*, versko-sodne voditelje ali *muftije*, *qaide* in *adule* – notarje, pomembne trgovce, voditelje najbolj uglednih obrti in neformalne voditelje različnih mestnih četrti. Ta tradicionalna skupina je bila povečini samozadostna in tako praktično neobčutljiva na zahodni vpliv (King 1998). Prebivalci mesta so seveda vladali izvršnemu odboru, vendar je *Destour* stranka naredila odločilni preboj novačenja izven mesta. Govorilo se je o 100.000 članov leta 1922, kar je brez dvoma preplašilo oblast (Perkins 2004: 79).

Člani stranke so svoj nacionalistični program razvili iz *La Tunisie Martyre*, katerega cilj je bil emancipacija Tunizije iz okov suženjstva, jedro zahtev pa je vključevalo tudi izdajo ustave in ustanovitev parlamenta, izvoljenega s splošno volilno pravico, tako z francoskimi kot tudi tunizijskimi predstavniki in kateremu naj bi vlada odgovarjala. Zahtevali so tudi prosti dostop do administrativnih mest za kvalificirane Tunizijce, enako plačilo za enako delo, splošne volitve za mestne svete, svoboda tiska in združevanja, pravica Tunizijcev do kupovanja zemlje, ki jo prodaja država, osnovnošolsko izobraževanje v arabščini in izobraževanje v francoščini na višjem nivoju (Perkins 2004: 80).

Kljub temu, da je 'pozahoden' program pritegnil veliko pozornosti, je religiozna narava programa spodbudila interes Tunizijcev v nacionalizmu. *Destour* stranka je, kljub temu, da je bila dobro organizirana na hierarhični osnovi, trpela zaradi pomanjkanja dobro zasnovanega in koordiniranega planiranja. To so bili vzroki za njen dejanski zaton. Vendar je razjasnila sporne zadeve med Tunizijo in Francijo, tako da so prihodnji nacionalistični voditelji, ki so se kalili v njenih vrstah, lahko delovali bolj učinkovito. Bolj specifično, *Destour* stranka je spodbudila ljudi, da so se postali bolj zavedni Tunizijci, česar se je Francija tako zelo izogibala (Hanh in Kennedy 1960: 14).

V letih 1920 se je *Destour* stranki pridružilo mnogo podeželskih mladeničev z moderno izobrazbo in francosko univerzitetno diplomom, saj je bila stranka skoraj edina možnost za politično delovanje, med njimi tudi Habib Bourguiba¹⁸, 27-letni odvetnik, ki se je šolal v Franciji in je kasneje postal eden izmed vodilnih tunizijskega nacionalizma. Vendar jih je pomanjkanje uspeha stranke in političnega delovanja kaj hitro zmotilo (Albertini in Wirz 1982: 287). Osebni in poklicni dosežki teh mladih fantov so izhajali iz njihove domačnosti in

¹⁸ Habib Ben Ali Bourguiba – tunizijski politik in prvi predsednik, rodil se je 3. avgusta 1903, umrl je 6. aprila 2000. Bourguiba je bil predsednik Tunizije med letoma 1957 in 1987. Mnogi ga primerjajo s turškim voditeljem Kemalom Atatürkcom zaradi njegovih zahodno usmerjenih reform v času administracije. Bourguiba se je rodil v monastirju, študiral je na Sorboni. Leta 1934 je postal vodja *Neo-destour* stranke, ki je izbojevala politično suverenost Tunizije od Francije (Wikipedia 2007/c).

udobnosti z zahodno kulturo ter z njihovo zmožnostjo delovati tako v zahodnem kot tudi domačem okolju. Medtem, ko so voditelji *Destour-ja* hrepeneli po oživitvi idealizirane preteklosti in sovražili transformacijo Tunizije po vzoru Zahoda, člani mlade generacije niso gojili takega sovraštva, navsezadnje jih je Zahod naredil takšne kot so bili, čeprav so oporekali mnogim francoskim politikam. Na podlagi njihovega razumevanja sodobnih političnih procesov in ideologij, ki so jih pridobili iz osebnih izkušenj v Franciji so verjeli v končno zmago stranke. Ta pa je bila odvisna od živahnega delovanja in širjenja gibanja in vključevanja celotnega spektra tunizijske populacije (Perkins 2004: 89).

Zaradi nezadovoljstva s staro gardo *Destour* stranke in zaradi želje obvarovati njihovo zmožnost ovajati oblast, so Bourguiba in njegovi družabniki leta 1932 ustanovili svojo frakcijo v stranki, ki je začela izdajati svoj časopis *L'Action Tunisienne*. Časopis so uporabljali za napad in kritiko na funkcionarje protektorata kot tudi na kolaboracionistično *Ulamo*. Prav tako so preko časopisa pozivali ljudi naj ignorirajo francosko pobudo po opustitvi tradicionalnega muslimanskega oblačenja – tu so predvsem mislili na ruto za ženske – in naj smatrajo tradicionalno oblačenje za tunizijsko arabsko in islamsko kulturno zapuščino, ki jo je potrebno zavarovati pred kolonialnim uničenjem. Tako so se neverni, sodobno izobraženi mladi *Destourjevi* radikalci odločno predstavili kot branilci vere in tradicije, medtem ko je bolj tradicionalno, vendar plaho strankino vodstvo neučinkovito lebdelo v ozadju (Tachau 1994: 532).

Maja leta 1933 so Bourguiba in trije njegovi *L'Action* tovariši Bahri Guiga, Mahmud Matari in Ali Bouhajib zmagali na volitvah za izvršni odbor *Destour-ja*. Nov spremenjen program stranke je zahteval naj ustavna in vladna odgovornost izvoljenemu zboru ostane v jedru enaka, vendar z nekaterimi odstopanji: poudarek na ustavni funkciji varovati nacionalni položaj, skupaj z vztrajanjem naj bo parlament v celoti sestavljen iz tunizijskih poslancev in da so vsi funkcionarji, vključno s stalnim generalom odgovorni le-temu. Sam program je tako v ospredje potisnil klic po neodvisnosti in s tem povzročil razkroj v sami stranki (Perkins 2004: 92).

Konec leta 1933 je bila *Destour* stranka prizorišče velikega nereda. Medtem, ko sta se formalno vodstvo stranke in bojevita *L'Action* skupina medsebojno obtoževala, se je prepad med njima glede taktike in dolgoročnih ciljev na ekonomskem in političnem področju tako povečal, da je izključil kakršno koli upanje premostitve težav ali usklajene politike. Začetek leta 1934 je tako prišlo do dokončnega razkroja stranke na staro *Destour* in novo *Neo-Destour*, ki je izšla iz *L'Action* skupine pod vodstvom Habib Bourguibe (Perkins 2004: 95). »Popularni nacionalizem se torej ni uspel prilagoditi znotraj zgradbe prve nacionalistične

organizacije v Tuniziji, pa vendarle lahko *Destour* stranki pripišemo zasluge za ustanovitev prve dobro organizirane nacionalistične grožnje kolonializmu« (King 1998).

3.3.3 *Neo-Destour* stranka

Mlada generacija nacionalističnih voditeljev je verjela v mobilizacijo množične podpore tako na podeželju kot v mestih, medtem ko so stari, predvsem mestno orientirani '*Destourjanci*' pripadali bogatemu in izobraženemu sloju populacije. '*Neo-Destourjanci*' so se tako kot 'stara garda', zavzemali za ustanovitev prehodne zakonodaje v kateri bi Tunizijci delili enakost oblasti z Evropejci, dokler ne bi prevzeli oblasti in vladali sami v neodvisni državi. '*Neo-Destourjanci*' so prav tako podpirali tradicionalne institucije bejevstva, vendar so sčasoma načrtovali ustanovitev države Tunizije (Tachau 1994: 533).

Že od začetka ustanovitve je bil elementarni ideal *Neo-Destourja* popolna neodvisnost, ali kot je dejal Bourguiba, »č/loveško dostojanstvo prevedeno v politično izrazoslovje« (Hanh & Kennedy 1960: 18). Kot so menili voditelji stranke: »Če zahtevamo takojšnjo neodvisnost jo ne bomo dobili ali karkoli drugega. Vendar, če imamo postopni program najprej, nato notranjo avtonomijo in šele nato celotno neodvisnost, imamo osnovo za pogajanja s Francozi in bomo v vmesnem obdobju le pridobili nekaj priznanja« (Hanh & Kennedy 1960: 18).

Leta 1934 je bil Habib Bourguiba izvoljen za generalnega sekretarja stranke, Mahmoud Materi pa je postal predsednik. Vendar pa je bil Bourguiba tisti, ki je začel potovati po celotni Tuniziji in zbirati nove člane stranke, ki bi pomagali ustanavljati nove strankine celice in prevzemati obstoječe stare *Destour* stranke. V teh zgodnjih časih je Bourguiba odkril, da je velik govorec in da lahko gane množice. Njegove govorne in organizacijske sposobnosti so mu omogočile, da je kaj hitro prevzel vodstvo stranke. Postal je znan kot 'vrhovni bojevnik' (*al-mujahid al-akbar*) (Tachau 1994: 532).

Ko je bil enkrat na oblasti je Bourguiba večinoma časa vladal kot 'vrhovni bojevnik' in uporabljal visoko stopnjo karizmatične avtoritete. Ključ njegove moči pa je bil v državni strukturi, ki jo je ustvaril in v katero se je organiziral in stekal njegov osebni vpliv. O Bourgibovem pogledu je Albert Hourani napisal, da mora biti »d/ržava močna, spoštovana in se mora nahajati nad vsemi lokalnimi in osebnimi interesi; samo to lahko ustavi stremljenje k individualizmu in razpadu, ki sta bila močno prisotna v Tuniziji in prav tako v ostalih arabskih državah« (Hazbun 1994).

Osnova za to diktatorsko ideologijo ni bila razvita šele potem, ko je pridobil moč, temveč je bila integralni del pred-neodvisne politične ideologije *Neo-Destour* stranke in je vodila

njihovo politično delovanje za časa nacionalističnih bojev. Elita *Neo-Destour* stranke je skušala zgraditi pri množicah priljubljeno gibanje, ki bi z močno disciplinirano organizacijo in z močnim centralizirano – hierarhičnim vodstvom združevalo zatirane razrede.

Neo-Destour, ki ga je vodil Habib Bourguiba so leta 1934 ustanovili mladi, bolj napredni člani *Destour* stranke, ki so bili usmerjeni v socialne reforme in v široko podeželsko in bolj revno populacijo. Nova organizacija je imela podeželske korenine in večina vrhovnih voditeljev je prihajalo iz Sahel regije, vendar z izobrazbo moderne Sadiqi akademije. Opazovali so obseg vpliva kolonialne kmetijske prevlade nad večino tunizijske populacije in si zato prizadevali razviti široko socialno osnovo in pridobiti privrženca. Medtem, ko je bil ta vidik njihove ideologije pogosto poudarjen, je bil drugi vidik njihove ideologije vzet v zakup. Njihov politični odziv na kolonializem je temeljil, v nasprotju z 'Mladimi Tunizijci', na direktni konfrontaciji protektoratorske oblasti – v prizadevanju zavzetja države. Načrtovali so širitev in uporabo državnega aparata za promocijo, skozi modernizacijo, družbene transformacije, ekonomskega napredka in s tem podpirali uspeh neodvisnosti (Hazbun 1994). Vodstvo *Neo-Destourja* je bilo obvezano avtonomni, neodvisni Tuniziji kot sredstvu za zadovoljitev močnih psiho–kulturnih potreb kot tudi za ustanovitev potrebne politične strukture s katero bi prenovila osnovno tradicionalno in nazadnjaško družbo (Entelis 1980: 150).

Organizacijska struktura *Neo-Destour* stranke je bila čvrsto zavarovana z javnim mnenjem in množicami. V osnovi so bili borci razvrščeni v 2000 lokalnih celic, ki jih je vodil izvoljen odbor, ta pa je prejemal navodila od glavnih organov in vodil vso politično delovanje svojega sektorja. Celice so bile združene v 36 regionalnih federacij, odbor vsake federacije so izvolili odposlanci iz različnih celic in je služil kot povezava med njimi in centralno organizacijo. Leta pa je bila sestavljena iz treh elementov. Najprej narodni predsednik stranke, namreč Habib Bourguiba, volili so ga vsi člani stranke. Drugi je bil Politični odbor 10 članov, prav tako izvoljen s splošnimi volitvami, čeprav je bil lahko imenovan tudi, če so nekaterim članom zaradi okoliščin preprečili sodelovati. Zadnji pa je bil Narodni svet, ki je bil sestavljen iz 36 predsednikov federacij in 20 članov izvoljenih s splošnimi volitvami. Volitve je nadzoroval Narodni kongres, ki je določil osnovne smernice stranke. To telo je bilo sestavljeno iz predstavnikov iz vsake celice, ki so se srečavali na vsake dve ali tri leta, takrat ko jih je sklical Politični odbor. Odbor je bil v resnici glavno telo oblasti, Narodni svet pa je bil posvetovalno telo.

Stranka je imela organizirano tudi 'Združenje *Destour* podmladka' in pa ženske skupine za propagando in socialno delovanje. (Barbour 1962: 317)

Bourguiba in *Neo-Destour* stranka sta še pred neodvisnostjo začela ustanavljati pokrovitelj – varovanec odnos, kjer naj bi nacionalistična organizacija poskrbela za posel (državno

službo) v zameno za politično vdanost in kapital. Z organizacijo, ki jo je *Neo-Destur* zgradila, so lahko privabili finančno podporo bogatih in lokalnih meščanskih pokroviteljev, ki so prej služili kot sogovorniki protektorata. In sicer, ko je stranka prevzela usodo ekonomskih institucij, kot npr. bank v svoje roke in ki so bile dragocene tunizijskim meščanom, so le ti spremenili vlogo.

Vendar ta struktura ni dovoljevala fleksibilnosti in pluralizma v svoji organizaciji. Bila je ranljiva na napade proti voditeljem in na delitve znotraj odločanj na višjih stopnjah. Bourguiba se je silovito branil proti delitvam, ki bi lahko razdrle ali vsaj sprle *Neo-Destour* politično zvezo (Hazbun, 1994). Stranka se je onemogočena zaradi represije in opozicije kolonistov leta 1950 začela nagibati v smer terorističnega nasilja (Ilfie 1997: 230).

3.3.4 Delavska združenja

Ko omenjamo tunizijski nacionalizem pa ne moremo mimo delavskih združenj. CGTT (*Confederation General des Travailleurs Tunisiens* – Sindikat tunizijskih delavcev) je bil ustanovljen leta 1924 in je bil prvi v celotni Afriki. Nacionalno združenje je postalo simbol in referenca za tunizijske voditelje za sledeče generacije in eden izmed bistvenih delov tunizijskega nacionalizma in dekolonizacijske pobude (King 2006: 91). CGTT je nadzorno pokazala učinkovitost organiziranega množičnega političnega delovanja, pripeljala socialne reforme in neprijeten položaj mestnih kot tudi podeželskih delavcev v center zanimanja nacionalistov in skovala učinkovito anti-kolonialno ideologijo temelječo na socialnih reformah, narodni udeležbi in industrijski modernizaciji, ki je apelirala tako na nacionaliste kot tudi na socialiste (Hazbun 1994).

Združenje se je povezalo z *Destour* stranko in nekaterimi vodilnimi iz PCT (*Parti Communiste Tunisien* – Komunistična stranka Tunizije). Združenje je konec leta 1924 in začetek 1925 organiziralo val stavk v Tunisu, Bizerti in Sfaxu, vendar ga je oblast, da bi zaustavila nemire, kmalu uničila. CGTT voditelji so bili prijeti, nastajajoče delavsko gibanje pa se je zrušilo (Perkins 2004: 85).

Zaradi razpustitve združenja in ponesrečenega poizkusa ponovne oživitve 1936 je organizacija tunizijskih delavcev ostala v domeni CGT (*French Confederation Generale des Travailleurs* – Konfederacija delavcev Francije) in njene tunizijske podružnice UDST (*Union Departmentale des Syndicats de Tunisie* – Združenje področnih sindikatov Tunizije). Farhat Hached, veteran in UDST aktivist je zaradi odpora do komunistov, ki so nadzorovali obe združenji, leta 1946 ustanovil UGTT (*Union Generale des Travailleurs Tunisiens* – Združenje

delavcev Tunizije). Večina od 12.000 delavcev, ki so mu sledili v novo združenje je bila priznanih nacionalistov, povezanih z *Neo-Destour* stranko (Perkins 2004: 112). Kljub temu, da je UGTT tesno sodelovala z nacionalistično stranko, 80 odstotkov njenih članov je bilo tudi članov stranke, in je delila cilj po neodvisnosti, pa je imela drugačen ideološki pogled na to kako naj bi bila družba organizirana. Jedro ideologije je bila družbena avtonomija. Menili so, da naj bi nacionalna neodvisnost z zagotovitvijo demokratične vlade na lokalni in nacionalni ravni povečala nadzor delavcev nad svojim življenjem (Hazbun 1994).

UGTT ni imela monopola nad organizacijo tunizijskih delavcev. Nekaj mesecev po njeni ustanovitvi se je UDST ločil od CGT in postal USTT (*Union des Syndicats des Travailleurs Tunisiens* – Združenje delavskih sindikatov Tunizije) in delavcem ponudil francosko-tunizijsko komunistično združenje, z ideologijo razrednega boja, kot alternativa UGTT. UGTT si je bolj prizadevala razviti nacionalno zavest kot pa razredno zavest, zato je svoje vrste razširila z združenji, ki so zastopala ne samo mezdne delavce ampak tudi učitelje, birokrate in ostale terciarne delavce. Do konca 1950-ih se je število članov povečalo na 50.000, medtem ko je število USTT ostalo nespremenjeno (Perkins 2004: 112–4)

Gibanje je bilo najmočnejše v arabskem svetu v času boja za neodvisnost Tunizije in v 1970-ih in na začetku 80-ih. UGTT je odigrala učinkovito in koristno vlogo v boju za neodvisnost. Dejstvo je da je združenje v času Bourguibovega izgnanstva vodilo boj za neodvisnost. Organiziralo je večje število stavk in demonstracij v podporo nacionalnemu boju, kar pomeni da je imelo močno pozicijo skupaj z *Neo-Desturjem* pri pogajanju za neodvisnost in s tem aktivno vlogo pri vodenju politike. UGTT je imela skupino odposlancev v Narodni skupščini, Generalni sekretar združenja pa je bil član političnega urada vladajoče stranke, kar pa ne pomeni, da je gibanje postalo avtonomna politična stranka. Vodstvo UGTT-ja je bilo vedno nadzorovano z manipulacijo in spodbujanjem nasprotnih rivalskih elitnih skupin za prevzem UGTT vodstvenih pozicij.

Združenje je doseglo, da se je leta 1960 ugodnost splošnega socialnega zavarovanja razširila na vse delavce, 1966 pa je sprejeti delavski zakonik uredil trajanje delavnega tedna, večjo moč delavskih inšpektorjev in odškodnino za delavce, ki so službo izgubili zaradi ekonomskih razlogov. Prav tako je uredil predpise, ki so spodbujali stalno zaposlitev (King 2006: 91–3)

3.4 Boj za neodvisnost

Neo-Destour stranka je v drugi polovici 1930-ih organizirala več protestov, ker francoska vlada ni upoštevala njihovih zahtev po določenih reformah. Francozi so zato razbili stranko in večkrat aretirali njene glavne voditelje med njimi tudi Bourguibo. Le-ta je naslednjih nekaj let preživel v zaporih v Tuniziji, Franciji in Italiji. Leta 1943 so Bourguibo spustili in se je v Tunizijo vrnil kot narodni heroj. Naslednji dve leti se je osredotočil na ponovno izgrajevanje infrastrukture stranke, ki so jo v preteklih letih zdesetkali Francozi in jo pustili v ruševinah. Potoval je po deželi in z navdušujočimi govori ponovno gradil strankine celice, ki so skorajda izginile v letih njegove odsotnosti.

Po ponovnem vzponu stranke, se je le-ta odločila uporabiti mednarodni pritisk na Francoze, da bi dosegli samoupravo, ki bi bila začetek poti do popolne neodvisnosti. Zaradi nevarnosti aretacije je Bourguiba leta 1945 prebegnil v Kairo, kjer je ostal naslednja štiri leta. V tem času je prepotoval arabski svet in Ameriko, zaradi zbiranja podpore ter zaveznikov za tunizijsko neodvisnost. V arabskem svetu ni našel na podporo, kar se je odrazilo kasneje v državi po-neodvisne *Neo-Destour* stranke naproti arabskega sveta. Zvezne države Amerike pa so bile pripravljene podpreti Tunizijo v njeni zahtevi po neodvisnosti pred Združenimi narodi. 1949 se je Bourguiba vrnil v Tunizijo, kjer je stranko v času njegove odsotnosti prevzel generalni sekretar Salah ben Yusuf, ki je postal tudi njegov glavni tekmeč v boju za oblast v stranki. V tem času so ustanovili gverilsko gibanje *fellagha* (dobesedno banditi), ki je začela napadati francoske namestitve, predvsem prometne zveze in transportni sistem. Kar nekaj članov *Neo-Destourja* je tovrstno delovanje podpiralo, s katerim so pritiskali na francosko administracijo naj uvedejo reforme za uvedbo samouprave in tunizijskega parlamenta. Reforme, ki jih je trmasta francoska administracija sprejela pa so bile tako omejene, da so povzročile le jezo in proteste med Tunizijci. Bourguiba se je zopet podal na pot po deželi z namenom promovirati boj za neodvisnost. Leta 1952 je zopet bil prijat, že tretjič, in naslednji dve leti je preživel v zaporu. Njegova aretacija je povzročila vsesplošne demonstracije, ki pa so jih Francozi nasilno zatrli, s posledičnimi več stotimi žrtvami.

1954 se je francoska vlada z *Neo-Destourjem* začela pogajati o samoupravi kot koraku k priznanju popolne neodvisnosti Tunizije in tako so ji 1955 podelili notranjo avtonomijo. Takoj je bila ustanovljena tunizijska vlada z večino *Neo-Destour* ministrov z Tahar ben Ammarjem na čelu. Sporazum je določal, da Francija obdrži nadzor nad tunizijsko zunanjo politiko in obrambo v skladnosti z Bardojsko pogodbo, ki je bil še vedno v veljavi (Tachau 1994: 532–4). Razveljavljena pa je bila La Marsa pogodba, ki je pooblašala 'rezidentnega

generala', kot voditelja države. Sporazum je dovoljeval, da Francozi, ki so živeli v Tuniziji obdržijo državljanstvo in pravico do lastnine, da se lahko kulturno, versko, gospodarsko in socialno udeležujejo in imajo dostop do svojih sodišč, nadaljnjih pet let. Na drugi strani so izgubili politične pravice, razen na mestno-zborskem nivoju, saj so imeli zagotovljenih 3/7 sedežev v mestih, kjer je bilo veliko kolonialnih prebivalcev. Ostali členi sporazuma so zagotavljali tesne gospodarske povezave, prenos policijske oblasti po dveh letih iz francoskih v tunizijske roke in privilegiran status francoskega jezika predvsem v izobraževanju. Kljub temu pa je Pogodba iz Bardoja iz leta 1881, ki je določala francosko pravico do nadzora tunizijske obrambe in zunanje politike v veljavi (Perkins 2004: 126).

Prav zaradi te pogodbe pa je prišlo do razkola v *Neo-Destourju*. Frakcija, ki jo je vodil Salah ben Yusuf je zahtevala popolno in brezpogojno neodvisnost, medtem ko je Bourguibova frakcija delovala bolj postopno, sprejela bi kakršnokoli priznanje, ki bi ga izžela iz francoskih oblasti in se nato pogajala še za več. Podporo za svoje delovanje si je pridobila na strankinem kongresu v Sfaxu 1955, po katerem je ben Yusuf izbruhnil. Zatekel se je k gverilskemu boju in mestnemu terorizmu in s tem deželo skoraj pripeljal do državne vonje. Skliceval se je svojo frakcijo, ki naj bi predstavljala pristno stranko *Neo-Destour*. Šele po obsežni francoski vojaški intervenciji in priznanju neodvisnosti 1956 se je zadeva polegla in Bourguiba je postal nesporen voditelj *Neo-Destourja*. Ben Yusuf je prebegnil v Cairo, kjer je vse do leta 1961, ko ga je neznani storilec umoril, politično deloval proti svojim nekdanjim kolegom iz stranke (Tachau 1994: 534).

Dokončni korak k neodvisnosti sta storila premier Tahar ben Ammar in francoski premier Edgar Faure s podpisom šestih sporazumov, ki so urejali francosko-tunizijske ekonomske in finančne reforme, administrativno in kulturno sodelovanje in sodne ter notranje reforme. Razveljavljena je bila končno tudi Bardojska pogodba in 20. marca 1956 je bil podpisan protokol, ki je priznaval Tunizijo kot neodvisno državo (Barbour 1962: 304–5).

4. Tunizija po letu 1956

Četrto poglavje predstavlja obdobje razvoja Tunizije kot neodvisne države vse do leta 1999, ko so bile predsedniške volitve. Poglavje je razdeljeno na dva dela.

4.1 Neodvisna država

V prvih letih avtonomije in neodvisnosti je Bourguiba vpeljal svojo nadvlado ne samo v stranki vendar tudi v uradnem aparatu države. S samozavestjo, ki je pogosto preskočila v domišljavost se je Bourguiba postavil v vlogo patriarha, učitelja in paznika, in odločno pokazal, da je on, oče moderne Tunizije vedel najboljše kaj so ljudje, njegovi otroci potrebovali. Volitve za skupščino, ki je imela nalogo spisati novo ustavo so bile 25. marca 1956 le nekaj dni po razglasitvi neodvisnosti. Lista *Neo-Destour* stranke, ki je vključevala kandidate predlagane s strani UGTT in ostalih nacionalnih organizacij pod nadzorom političnega urada, je dobila vseh 98 sedežev v skupščini, čeprav je stopnja vzdržanih 71 odstotkov na Djerbi in 41 odstotkov v Tunisu pokazala, da ben Yusuf še vedno poveljuje znatnemu številu privržencev. (Perkins 2004: 131).

Habib Bourguiba je postal premier in je vodil vlado v kateri je bilo 16 od 17 ministrov članov *Neo-Destour* stranke. Prvo uradno dejanje skupščine 25. julija 1957 je bilo sprejetje soglasnega sklepa o ukinitvi brez vplivnega in neprijetnega položaja beja in monarhije in razglasitev republike Tunizije. Bourguiba je bil imenovan za začasnega predsednika države in podeljene mu je bila vsa bejeva zakonodajna in izvršilna oblast dokler skupščina ne bo sprejela ustave.

Ustavodajna skupščina je 1. junija 1959 končno potrdila osnutek ustave, še isti dan pa jo je Bourguiba potrdil in razglasil. Nova ustava je priznavala Tunizijo kot državo, z Islamom kot glavno vero, z arabskim jezikom, ki je del Velikega Magreba. Ustava je potrdila oblast predsednika, predvsem v odnosu s skupščino. Volitve za oba so potekale istočasno za obdobje petih let, z omejitvijo treh zaporednih mandatov za predsednika. Vlada je bila odgovorna predsedniku, ne skupščini. Sistem, ki je tako nastal je bil predsedniška monarhija z Bourguibovim prevzemom bejeve pozicije, hkrati pa je ostal predsednik uspešne politične stranke (Entelis 1980: 132).

Kasneje istega leta je *Neo-Destour* zmagal na parlamentarnih volitvah in dobil vse sedeže v narodni skupščini. Bourguiba je dobil masivno javno podporo na volitvah za petletni predsedniški mandat, brez nasprotnika, kar se je ponovilo še leta 1964 in 1969 (Perkins 2004: 133).

Medtem, ko si je utrdil svojo moč v vladi, je Bourguiba v *Neo-Destour-ju* prav tako zahteval primat. Tako je konec 1950-ih stal na vrhu državnega sistema, predsedoval tako stranki, državi in nacionalnim organizacijam.

4.1.1 Socialne reforme

Bourguiba pa je ob začetku svojega predsedovanja uvedel tudi zelo pomemben socialne reform, ki so Tunizijo popeljale do moderne države. Najbolj pomembne reforme so bile prisvojitve ustavnega sistema osnovanega na liberalnih načelih, ki so centralizirali politično in vladno delovanje in politične ideologije, ki je spodbudila sekularizacijo vsakodnevnega življenja.

Habus svet, ki je upravljal zemljo namenjeno za mošeje, šole Korana in ostale islamske institucije je prvi prišel pod 'strelski ogenj'. Vlada je zasegla imetje uprave, in tako pod državno oblast prenesla verske, izobraževalne in dobrodelne institucije, ki so bile koristniki sklada sveta. Eno leto po ukinitvi javnega *habus* sistema je vlada ukazala razdelitev privatne *habus* zemlje med dediče kot privatna lastnina.

Državni sodni sistem je avgusta 1956 uvedel Osebno pravni zakonik (*Personal Status Code*). Zakonik je okrepil moč družine in pospešil bolj pravičen in enakovreden odnos med spoloma (Perkins 2004: 135). Ženske so pridobile nove pravice, vključujoč pravico do ločitve in privolitve v dogovorjeno poroko, razširjene obstoječe pravice v primeru otroškega skrbništva in nasledstva. Hkrati pa je zakonik ženska naložil dolžnosti kot so prispevanje k vzdrževanju gospodinjstva, če njihova sredstva to dopuščajo. Ostali ukrepi so prepovedali poligamijo, končali moško pravico do zavrnitve (žene, otrok) in določili minimalno starost za poroko. Prav tako je želel ljudstvo odvrniti od postenja v času svetega meseca Ramadana, vendar je bila tradicija premočna in je na koncu opustil namero (The Long Road to Excellence 1999)

Bourguiba je verjel, da staromodno oblačilo spodbuja staromodni način razmišljanja in delovanja. V govorih v prvih letih po neodvisnosti je ruto označil za »/g/nusno cunjjo, ki ponižuje ženske, nima nobene praktične vrednosti in ni obvezna za pokoritev islamskim standardom skromnosti« (Perkins 2004: 137). S pojavljanjem v javnosti v obleki in kravati je podobno kot ženska oblačila obsodil moško tradicionalno oblačilo. Kljub njegovemu trdnemu prepričanju pa je Bourguiba zelo dobro razumel vztrajnost Tunizijcev, ki so se oklepali navad še iz otroštva, zato ni prepovedal tradicionalno oblačenje, razen rut v šolah (Perkins 2004: 137).

Bourguiba je Tunizijo v ustavi razglasil za islamsko državo, medtem ko je nameraval versko usmerjene stranke razglasiti za nelegalne. Njegov cilje je bil v celoti ločiti vero od države, tako da se bi Tunizija razvijala kot moderna, sekularna država.

Ženske, ki so se poistovetile z *Neo-Destour* stranko so ustanovile UNFT (*Union Nationale des Femmes Tunisiennes* – Nacionalna zveza Tunizijk), z namenom poučiti Tunizijke o Osebno pravnem zakoniku, jih spodbuditi k delovanju izven običajnih meja in jim omogočiti možnosti za boljše vsakodnevno življenje. UNFT se je osredotočila tudi na spodbujanje žensk uporabljati svojo volilno pravico, ki so jo dobile leta 1957, na podpiranje pismenosti za 96 odstotkov ženske populacije, ki ni znala brati in pisati in na razvijanje zdravstvenih programov, nekateri izmed njih so bili namenjeni planiranju družine. V desetletju med 1956 in 1965 je ženska pismenost narasla in njihova plodnost upadla, obe drastično (Perkins 2004: 138).

Vlada je leta 1958 začela namenjati približno eno petino proračuna za gradnjo novih šol, izobraževanje dodatnih učiteljev in izboljšanje učnega načrta s ciljem zagotoviti osnovno izobrazbo za vse otroke in izboljšati srednješolsko izobraževanje. Določili so tudi jezik javnega izobraževanja. Kljub statusu arabščine, kot uradni nacionalni jezik, so vlada in stranka priznavali pomembnost francoščine za povezovanje izven Tunizije in pomembno orodje za ekonomski razvoj. V osnovni šoli so prvi dve leti poučevali v arabščini, nadalje pa v francoščini ali v obeh jezikih. Francoščina je bila pravilo na srednješolskem nivoju, čeprav so vedno bolj začeli uporabljati arabščino, predvsem pri predmetih kot so zgodovina, geografija in filozofija (50th Anniversary of Independence 2006, Perkins 2004: 139).

Do začetka 1960, ko je bila dekolonizacija v Afriki polnem zamahu, so se socialni programi neodvisne Tunizije utrdili in že začeli prinašati rezultate. Veliko afriških voditeljev, ki so začeli pripravljati svoje dežele na pot po neodvisnosti so Tunizijo vzeli kot primer.

Leta 1961 se je Tunizija, zaradi zahteve po popolnemu umiku francoske mornarice in vojske iz pristanišča Bizerta, zapletla v tako imenovano 'Krizo pri Bizerti'. Pretiran francoski vojaški napad na Bizerto in posledično veliko število mrtvih tunizijskih civilistov je izzvalo mednarodni bes, hkrati pa še spomin na napad anglo-francoskih čet na Suez leta 1956 je privedlo do splošne obsodbe francoskih akcij, sočasno pa se je povečevala priljubljenost Bourguibe v očeh Tunizijcev in mednarodne skupnosti (Entelis 1980: 134).

Zadnji francoski vojaki so Tunizijo zapustili 15. oktobra 1963, kljub temu je več tisoč francoskih kolonistov zavračalo selitev, ki je sledila neodvisnosti. Med leti 1955 in 1959 je državo zapustilo 170.000 Evropejcev, približno dve tretjini vseh. Med njimi je bilo v prvih osmih mesecih 8.000 francoskih funkcionarjev. Mesta na visoki ravni, ki so jih zapustili so zasedli tunizijski licejski in univerzitetni diplomiranci, vendar so jih večino zasedli strankini lojalisti, kljub njihovemu pogostemu pomanjkanju potrebnih izkušenj. Seznam muslimanskih javnih uslužbencev je od začetka neodvisnosti, ko jih je bilo 12.000 naraslo na 80.000 pet let kasneje. Državo je do konca 1950ih zapustilo tudi tretjina 67.000 rezidentnih Italijanov.

Nekateri so odšli, ker se niso mogli oz. se niso želeli soočati s spremembami po neodvisnosti, drugi zaradi zaprtja posla ali pa zaradi vladnih omejitev niso več zaslužili za preživetje (Perkins 2004: 144).

Odtok Evropejcev prvih nekaj let po neodvisnosti je novi vladi povzročil gospodarske probleme pa tudi nove priložnosti. Na eni strani je državi primanjkovalo virov primernih za nadomestitev izgube velikega števila zdravstvenih strokovnjakov, odvetnikov, inženirjev, javnih uslužbencev, podjetnikov, srednje-razrednih menedžerjev, izkušenih delavcev in najbolj kritično trgovskih kmetov, katerih del proizvodnje je bil zelo nesorazmeren, z njihovim številom ali obsegu njihove posesti, ker so uporabljali stroje in moderne tehnike na izjemno bogatih parcelah zemlje. Njihov odhod je imel zelo negativen udarec na kmetijsko produktivnost. V ostalih sektorjih gospodarstva je le nekaj Tunizijcev bilo v poziciji zapolniti praznino, ki je nastala po masivnem pobegu kapitala. Vladni poizkus, pritegniti domače investitorje v upravljanje splošne koristi, ki je bila nacionalizirana leta 1956, je propadel in pustil državo samo, manj po izbiri bolj po potrebi. Po drugi bolj pozitivni strani pa je odhod Evropejcev ustvaril dostopna delovna mesta za Tunizijce – predvsem za tiste z izobrazbo, ki so živeli v mestnem področju – in vladni zaseg zemlje, ki so jo zapustili kolonisti in je tako pod svojo oblast pridobila na tisoče hektarjev vredno podeželsko zemljiško posest (Perkins 2004:145)

4.1.2 Neo-Destour socializem

Med leti 1964 in 1969 je bila glavna prioriteta notranje politike težnja po kolektivizacija kmetijstva, ki jo je izpeljal Ahmad Ben Salah, bivši vodja UGTT, ki se je po petih letih odsotnosti kot vplivni minister za finance in razvoj zopet vrnil v vlado na povabilo predsednika Bourguibe. S popolno njegovo in strankarsko podporo je Ben Salah pripravil deset-letni plan ekonomskega razvoja in razvoj, ki je v celoti temeljil na državnemu nadzoru in pobudi v industriji in kmetijstvu. Na strankinem kongresu 1964 je bil plan uradno sprejet z navdušeno podporo Bourguibe. V skladu s socialističnimi cilji plana pa so na kongresu leta 1964 spremenili tudi ime stranke v PSD (*Parti Socialiste Dустurien* – Socialistična ustavna stranka (Vandewalle 1988: 605–6).

Jedro Ben Salahovega načrta je bil sistem kmetijskih zadrug, ki naj bi jih ustanovili na velikih podržavljenih francoskih posestih na severu države in bi vključevale tunizijske okoliške male posestnike. Za modernizacijo kmetijskega sektorja je drzno poskušal izrabiti Tunizijce, ki so bili v najbolj neugodnem položaju (King 2006: 89). Posledično je prišlo do

povečanega upora in ko se je načrt razširil izven bivših francoskih regij na področje Sahel in začel ogrožati status večjih tunizijskih posestnikov, ki so imeli močne vezi v Tunisu in vladi, je opozicija nasproti Ben Salaha postala direktno politična, protestirala je pri samem predsedniku (Entelis 1980: 136). Bourguiba je Ben Salaha odstavil, vodenje sektorja pa prestavil na tehokrate, ki so bili naklonjeni liberalizaciji ekonomije (King 2006: 89). Tunizija se je zopet odločila za liberalno pot.

4.1.3 Obdobje liberalizacije

Neuspeh kolektivizacijskega programa je botrovalo k zamenjavi Ben Salahove politike s politiko 'manj načrtnega vodenja – *le moins d'etat*' oziroma z liberalno državo. Cilj nove strategije je bil usmeritev ekonomije navzven, na nove trge, predvsem evropske. Tunizija je s tem poizkušala vstopiti v mednarodni trg delitve dela. Obdobje med 1979 in 1980 je bilo zaznamovano s promocijo liberalne ekonomske politike in s spodbudo zasebnega sektorja. Strategija se je zanašala predvsem na zasebni sektor kot oskrbovalca gospodarskega vlaganja (King v Layachi 1998: 112–3).

Okrevanje gospodarstva je nadziral Hedi Nourira, ki ga je Bourguiba 1970 imenoval za premiera¹⁹. Privatni kapital namenjen industrijskemu razvoju, ki je največ prihajal iz tujine je torej tvoril odločilni element v Nourirovi ekonomsko reševalni operaciji. Vlada je tujim podjetnikom, ki so bili pripravljene razviti izvozno naravnano industrijo s prepotrebnimi delovnimi mesti, vendar ne kot konkurenca tunizijskim produktom, ponudila privlačen koncesijski paket. Med leti 1970–1977 se je odprlo več kot 500 tovarn v tuji lasti, 100 novih državnih podjetij, predvsem s področja težke industrije. Povečana industrializacija je ustvarila nova delovna mesta, večina jih je zahtevala minimalne izkušnje, nudila pa nizke plače in omejene možnosti za napredek ali pridobitev tehničnega znanja. Kljub temu je bila povprečna nezaposlenost v tem obdobju med 13 in 16 odstotki, v mestnih regijah in med mladimi pa se je odstotek še povečal. Med moškimi starimi od 15 do 25 je tako brezposelnost dosegal 50 odstotkov. Dodatni element k zvišanju brezposelnosti pa sta doprinesla povečanje prebivalstva za 2 milijona in začetek zaposlovanja žensk izven njihovega doma v poklicih, ki so bili v preteklosti rezervirani za moške (Perkins 2004: 160–1).

¹⁹ Na kongresu PSD leta 1974 so člani stranke Bourguibi podelili položaj doživljenjskega predsednika stranke, v istem letu pa mu je Nacionalna skupščina, sestavljena samo iz PDS članov podelila naziv 'doživljenjski predsednik republike'.

Kljub 8 odstotni povprečni gospodarski rasti v tem desetletju, vzrok za katero so bili dobre letine, povečana prodaja olivnega olja, fosfatov in nafte ter razvoj turizma, so nastali problemi. Vrzel med najbogatejšimi in najrevnejši se je z leti večala. *Infitah*²⁰ razred je imel koristi od državne investicijske politike, ki je lahko industrijo, turizem in transport prepustila privatnemu sektorju, medtem ko se je država usmerila na težko industrijo in infrastrukturo. Naraščajoča neenakost med premožno mestno družbo in ostalo državo je bila primerljiva s hitro rastjo neenakosti med tunizijskimi plačanimi in neplačanimi razredi.

Ponovno se je pojavila UGTT, s Habib Anchourjem kot generalnim sekretarjem. Zveza se je predstavila kot pravi branilec tunizijske nacionalne solidarnosti in s ciljem oporekati legitimnost PSD. Kritizirali so neenakost med razredi zaradi vladne politike in ne-korist tunizijskih delavcev od državne gospodarske rasti. Večanje nezadovoljstva delavcev je leta 1977 privedlo do nasilnih stavk delavcev, glavna stavka, ki so jo poimenovali 'Črni četrtek' pa je bila 26. januarja 1978. Z močnimi političnimi podtoni je bila stavka odprto soočenje med UGTT in vlado. Vendar so obsežni izgredi 'mestnih revežev' in več 100 mrtvih, ki so spremljali stavko, namigovali na bolj široko razširjen nemir in nezadovoljstvo prebivalstva. Vlada je UGTT vsilila nov izvršni urad, zaprla Achourja in vidnejše člane zveze, vendar so se stavke nadaljevale (Vandewalle 1988: 606–8).

Na drugo obletnico 'Črnega četrtka' 26. januarja 1980 je topla libijskih gverilcev zasegla policijske in vojaške prostore v Gafsi, centru fosfatov na jugu države, v upanju zanetiti splošne nemire. V boju za osvoboditev mesta je umrlo več kot 70 ljudi, Bourguiba pa je za incident obsodil libijskega predsednika Muammarja Qadhafija (Perkins 2004: 166).

Ob koncu Nouirovega obdobja tako zasebni sektor ni postal 'gospodar države', kot je predvideval. Namesto tega je, zaradi svojega pomanjkanja podjetniškega duha in zaradi državnega razvojnega programa, postal služabnik.

4.1.4 Zaton vladanja Bourguibe

1980-ta leta za Tunizijo niso bila tako dobra kot 1970-ta. Država si ni več zmogla privoščiti drage socialne programe, zasebni sektor pa ni želel in ni zmožel prispevati k investiranju in zaposlovanju. Tunizija je prvič izkusila negativno gospodarsko rast po neodvisnosti. Slaba politika je privedla do notranje in zunanje neuravnoteženosti, kar je zelo prizadelo vračanje zunanjih dolgov. Desetletno poizkušanje tunizijske vlade vključiti zasebni

²⁰ *Infitah* – arabska beseda za 'odprta vrata' in se nanaša na egiptovskega predsednika Anwar Sadata, ki je 'odprl vrata' za zasebne investicije v Egiptu (Wikipedia/e).

sektor je očitno propadel (King v Layachi 1998: 114). Naraščajoč trgovinski primanjkljaj je vlado prisilil, da je pomoč poiskala pri IMF (*International Monetary Found* – Mednarodni denarni sklad) in Svetovni banki. Njuna posojila pa so bila povezana s pogojem znižanja stroškov subvencije osnovnih živil. Posledično se je 1984 cena kruha povečala kar za dvakrat. Nasilni upori so zajeli celotno državo, kar je privedlo do izjemnega stanja v državi in obnovitve subvencij²¹ (Rogerson & Baring 1998: 48). Vlada je vodenja uporov obtožila MTI²² (*Mouvement de la Tendance Islamique* – Gibanje islamistične težnje) in prijala večje število njegovih privrženecv. Posledično je zopet zavrnila njihovo prošnjo za pridobitev statusa politične stranke, tako kot so jo leto prej dobili MDS (*Movement des Democratres Sociales* – Gibanje socialnih demokratov) in PUP (*Parti d'Unite Populaire* – Stranka narodne enotnosti), MTI pa ne. Dve leti kasneje je oblast prijala tudi Ghannushija in ostale vidne MTI akterje in jih obtožila zarote strmoglavljenja vlade in ustanovitve islamistične države. Bourguiba in njegovi najbližji sodelavci so popolnoma prezirali muslimanske aktiviste in njihovo težnjo po, na islamu temelječem, javnemu življenju kot nasprotje modernega, zahodno orientiranega, posvetnega pogleda na življenje katerega je stranka in država vztrajno podpirala. Zato so na sojenju proti MTI aktivistom dosodili smrtno kazen, med njimi tudi za Ghannushi in doživljenjski zapor za manj vidne borce gibanja. Bourguiba je za slednje zahteval ponovno sojenje zaradi premajhne kazni (Vandewalle 1988: 611–2).

Oktober 1987 je Bourguiba Ben Alija imenoval za premiera, ta pa ga je zaradi psihičnega poslabšanja in ekscentričnega obnašanja v noči iz 6. na 7. november odstavil²³. Ben Ali je zahteval mnenje skupine zdravnikov in psihiatrov, ki so ugotovili, da Bourguiba ni več zmožen vladati. Zine al-Abdine ben Ali je tako 7. novembra 1987 prevzel predsedstvo, Habib

²¹ Bourguiba je le nekaj mesecev kasneje utrpel več srčnih napadov in posledično kot del zavarovanja pred učinkovito opozicijo odpoklical generala Zine el-Abdine Ben Alija iz pozicije ambasadorja v Evropi in ga imenoval na mesto direktorja generala Nacionalne varnostne agencije.

²² 1978 so voditelji *Association pour la Sauvegarde du Coran* in podobne islamistične skupine ustanovile MTI (*Mouvement de la Tendance Islamique* – Gibanje islamistične težnje), kar je bilo prvo politično gibanje z verskim težiščem po skoraj 20 letih. Gibanje sta vodila Rashid Ghannushi, bivši srednješolski učitelj in Abd al-Fattah Mourou, diplomant Sadiqi akademije in teološke fakultete, navdih pa so dobili v primeru Islamske revolucije v Iranu. MTI je povzela poziv posameznikom prejšnjih islamističnih organizacij, naj sprejmejo moralne in etnične vrednote vere v njihovem osebem življenju, hkrati pa je od vlade zahtevala naj spremeni propadlo gospodarsko politiko in uvede bolj reprezentativno politično strukturo. Privrženec je dobila med revnimi Tunizijci, žrtvami prosto-krmečega gospodarstva, med mladimi, ki niso imeli spoštovanja do PSD-ja in med moškimi in ženskami srednjega stanu, ki so se obrnili na islamsko dediščino, potem ko socializem in kapitalizem nista izpolnila njihovih pričakovanj po blaginji in varstvu.

²³ Tunizijska ustava določa, da lahko ministrski predsednik nasledi predsednika v primeru njegove smrti ali nesposobnosti.

Bourguiba pa se je umaknil v Monastir, kjer je leta 2000 umrl, star 97 let (Rogerson & Baring 1998: 48).

4.2 Obdobje Zine el-Abidine Ben Alija oziroma 'Zgodovinska sprememba'

Odhod Bourguibe je med ljudmi prinesel veliko olajšanje. Ben Ali ga je zamenjal ne samo na čelu države, temveč tudi na čelu stranke PSD, kar so poimenovali 'Zgodovinska sprememba' (*The Historical Change*). Kot simbol novega vodstva se je PSD preimenoval v RCD (*Rassemblement Constitutionnel Democratique* – Demokratični parlamentarni zbor). Na prvem RCD kongresu 1988 so Ben Aliju podelili popolni nadzor nad stranko in posledično tudi nad državo, Hedi Baccouche, strankarski veteran, ki je Aliju pomagal pri lažji razrešitvi Bourguibe, pa je postal podpredsednik stranke in premier.

S 51 leti je bil Ben Ali močan naslednik Bourguibe. Kot je dejala neka Tunizijka: »Bourguiba je bil naš ljubimec, medtem ko smo v Ben Aliju našli našega moža« (Rogerson in Baring 1998: 49).

V njegovem prvem nagovoru ljudem, ki je izražal optimizem in obljubljal prehod iz preteklosti je dejal, da »/č/asi v katerih živimo ne dovoljujejo več doživljenjskega predsedovanja ali avtomatičnega nasledstva iz katerega so ljudje izključeni. Naši ljudje zaslužijo napredno in institucionalno politiko, ki temelji na množini strank in organizacij« (The Long Road to Excellence 1999: 1). Spisal je 15 pomembnih točk, pomembnih za prihodnost države.

1. zaposlovanje, največja prioriteta
2. šola prihodnosti
3. investiranje v učenje
4. mladost je orodje sprememb
5. nova obzorja za ženske
6. bolj konkurenčno gospodarstvo
7. višji življenjski standardi
8. nenehni napredek
9. skrb za Tunizijce v tujini
10. večja udeležba regij v odločanju
11. administracija v skladu z 'Zgodovinsko spremembo'
12. svobodna in pluralistična družbe
13. razširiti globalni doseg kulture

14. pospešitev mednarodnega partnerstva

15. kultura temelječa na svobodi, toleranci in solidarnosti (Tunisia – 15 Years of the Change: The Republic of the Future 2002).

V prvih mesecih svojega predsedovanja je Ben Ali oprostil na tisoče političnih zapornikov, vključno z Ghannushijem in ostalimi MTI priporniki in spodbudil v tujino prebegle nasprotnike Bourguibe naj se vrnejo v Tunizijo z zagotovilom, da ta vlada namerava gojiti pluralno politično okolje, ki bo sposobno prilagoditi RCD in njegovim nasprotnikom, tako posvetnim kot tudi verskim.

Novi predsednik ni bil naklonjen viziji islamskih gibanj, vendar je verjel da predstavljalo večjo grožnjo izven političnega šotora kot znotraj njega. Svojo pripravljenost resno jemati MTI je pokazal s tem, da je ugodil nekaterim njihovim simboličnim zahtevam. Javno je potrdil Islam kot državno vero, pooblastil je tunizijsko televizijo in radio naj predvajajo klice k molitvi in uzakonil MTI študentsko organizacijo. Poleg tega pa se je odpravil na romanje v Meko (Perkins 2004 185–6).

Ob enoletni obletnici njegove predsedovanja je razkril svoj 'Narodni pakt'. Pakt je priznaval osrednjo pomembnost arabske in islamske dediščine Tunizije, za katero so mnogi verjeli, da jo je Bourguibova vlada omalovaževala, ki je poudarjala bolj trdne vezi med Tunizijo in ostalim arabskim svetom in predvsem ostalimi državami Magreba. Dokument se je skliceval na pomembnost gibanj za islamske reforme in modernizem iz 19. in 20. stoletja v Tuniziji, hkrati pa izrazil presojo o 'Osebnopravnem zakoniku' za katerega je vztrajal naj ostane nespremenjen.

'Narodni pakt' je MTI ponudil njegovo prvo priložnost za vstop v politično arena. In sicer se je MTI prilagodil volilnim zakonom, ki so prepovedovali uporabo verske terminologije v imenu političnih strank in spremenil ime v *Hizb al-Nahda* in zaprosil za status stranke.

Tunizijski politični razvoj oziroma pomanjkanje le tega od leta 1989 do začetka novega tisočletja je popolnoma razločen v treh volitvah, ki so potekale v tem času. Med petimi posvetnimi opozicijskimi strankami, ki so sodelovale na volitvah 1989 je samo Mesterijeva MDS imela tako močno organizacijsko strukturo, da je lahko na državnem nivoju predstavljala izziv RCD. Niti PUP niti tri nove stranke – UDU (*Union Democratique Unioniste* – Unionistično demokratično združenje), PSU (*Parti Social du Progres* – Socialna stranka napredka) in RSP (*Rassemblement Socialiste Progressiste* – Zbor progresivnih socialistov) niso uspeli razporediti kandidate na več kot četrtno okrajev. RCD je slavila veliko zmago, dobila je skoraj 80 odstotkov glasov in s tem dobila vse parlamentarne sedeže. Nekaj več kot 15 odstotkov je dobila *al-Nahda*, čeprav je v nekaterih južnejših okrožjih in

predmestjih okoli Tunisa dobila skoraj 30 odstotkov glasov. Posvetne stranke pa so skupaj dobile le 5 odstotkov glasov. Na predsedniških volitvah je Ben Ali kandidiral brez nasprotnika in dobil 99 odstotkov glasov.

Vendar pa so volitve potrdile Islamiste kot politični faktor večjega pomena od posvetnih strank in drugo najpomembnejšo stranko za RCD. Voditelji *al-Nahda* so rezultate na volitvah predložili v njihovem primeru za pridobitev statusa stranke, vendar je njihova zahteva zopet bila zavrnjena (Perkins 2004: 187–90).

Iraška invazija na Kuvajt avgusta 1990 je le še poostrila situacijo v Tuniziji. Ben Ali je zato v skupinah kot je bila *al-Nahda* videl potencialne revolucionarje. Še huje, bal se je, da bo *al-Nahda* vtihotapila v vrste opozicijskih posvetnih strank, zato je postal vedno bolj in bolj sovražen do vsake politične kritike, ne glede na to od kod je prišla. Zato je v naslednjih letih zatrl vsako politično mišljenje, ki ni bilo v skladu z vladno politiko. Rezultat se je izražal v pomanjkanju javne politične debate, politične izbire in politične svobode (Farley 1997).

Celo po več letih novačenja in organiziranja nobena opozicijska stranka ali združenje letih, ni uspela preživeti soočanje z vlado oziroma ni verjela, da lahko uspe na volitvah proti RCD. Zaradi tega niso nasprotovali sprejetju zakona pred 1994 volitvami, ki je opozicijskim strankam zagotavljal le 12 odstotkov vseh sedežev v parlamentu. Procenti so jim zagotovili prisotnost v parlamentu vendar pa nobenega vpliva. Ben Ali je tako gojil pojav pluralizma brez konceptualne vsebine. Na 1994 volitvah je RCD dobila skupno 90 odstotkov, ostale opozicijske stranke pa preostalih 10 odstotkov. Na predsedniških volitvah pa niti navidezni pluralizem ni prišel do veljave. Vlada je namreč zavrnila kandidaturo Moncefa Marzoukija, voditelja LDTH (*Ligue Tunisienne des Droits de l'Homme* – Tunizijska zveza za človekove pravice) in edinega protikandidata, ki se je odločil zoperstaviti Ben Aliju. Le-ta je zopet zmagal brez nasprotnika. Kot je dejal eden izmed opazovalcev politične situacije v Tuniziji, so se ministrstva in imena spremenila, vendar je politika predsednika ostala in vse karte so ostale v rokah šefa države (Perkins 2004: 195).

Na volitvah 1999 se je Ben Ali prvič po prihodu soočil z opozicijo, čeprav bolj površno. Popravki volilnega zakona so namreč dovoljevali voditeljem političnih strank, ki so bile zastopane v parlamentu in ki so izpolnjevali zahteve po določeni starosti in dolžini njihovega staža voditeljev strank, da so sodelovali na predsedniških volitvah. Tako Muhammad Bel Hadj Amor PUP stranke kot tudi Abd al-Rahman Tlili, generalni sekretar UDU sta izpolnjevala. Na koncu je večina opozicijskih glasovalcev raje podprlo Ben Alijevo neizogibno zmago, kot pa da bi podelili glas enemu izmed voditeljev konkurenčne stranke – jasni kazalec opozicijskega odpora združevanja njihovih pomanjkljivih virov proti utrjeni

stranki katere nihče izmed njih ne bi samostojno porazil. Ben Ali je kot rezultat nesoglasnosti opozicije dobil 99,44 odstotkov glasov (Perkins 2004: 2002).

V začetnih letih predsedovanja Ben Alija ekonomija in zunanja politika nista bili glavni temi pogovorov, po dominantni zmagi RCD na 1989 volitvah, pa je vlada okrepila uporabo strukturalno-prilagoditvenega plana, ki je bil izvršen konec Bourguibovega obdobja. Škodljiv vpliv IMF odredbe za ponovno oživitev tunizijske ekonomije na srednji in delovni razred, je še naprej izzival srdite reakcije *al-Nahda* in blage kritike posvetne opozicije. Baccouche je, zaradi strahu pred ponovitvijo nemirov iz leta 1978 in 1984, ukazal omejitve ekonomskih reform, zato ga je Ben Ali odstavil s položaja premiera in imenoval Hamdija Karouia, političnega veterana iz vrste Bourguibovih kabinetov. Ko je plan 1987–1991 stekel se je ekonomski padec ustavil in dosežena je bila blagodejna gospodarska rast.

Vlada je pozornost usmerila tudi na povezovanje ekonomske in zunanje politike. Februarja 1989 so Tunizija, Libija, Maroko, Alžirija in Mavretanija ustanovile UMA (*Union du Maghreb Arab* – Arabska unija Magreba). Namen unije je bil pospeševati sodelovanje med državami in iskanjem ekonomskih možnosti izven Sredozemlja, predvsem v Evropi.

Avtoritativni režim v politični sferi je sobival skupaj z državno obvezo ekonomskih restrikcij, ki so jih pospeševale IMF in Svetovna banka, katere predsednik je Tunizijo opisal kot 'najboljši študent v regiji'. 1995 je Tunizija z EU (*European Union* – Evropska unija) podpisala pogodbo – Pogodba iz Barcelone²⁴, ki uvaja svobodno trgovino med EU in Tunizijo. Do sredine 1990-ih je skupni evropski trg dosegel 70 odstotkov državnega uvoza, 80 odstotkov izvoza in s tem je EU postala najpomembnejši tunizijski trgovski partner (Farley 1997).

Tunizijska močna ekonomija je vseskozi obdobje Ben Alija pomagala nevtralizirati politično opozicijo. Na prehodu tisočletja so močni ekonomski kazalci odražali trajno gospodarsko rast. Od sredine 1990-ih se je povprečna letna gospodarska rast dvignila na 5 odstotno, izvoz na 7 odstotno letno kljub izzivom globalizacije in tuji vlagatelji, predvsem Evropejci, so letno v tunizijsko gospodarstvo vlagali več kot bilijon dinarjev. Nekaj investicij je bilo povezanih s privatizacijo, pomembnim segmentom strukturalno-prilagoditvenega plana, katerega namen je bil krepitev oslabiljenega privatnega sektorja. Rezultat krepitve je bila privatizacija velikega števila državnih podjetij med leti 1997 in 2001. Inflacija, proračunski deficit in razmerje med zunanjim dolgom in celotnim domačim produktom so ostali na vodljivem, če ne celo popravljivem nivoju (Perkins 2004: 202).

²⁴ Pogodba iz Barcelone – pogodbo so novembra 1995 na Evro-Sredozemski konferenci v Barceloni podpisale EU in 11 držav Srednjega Vzhoda in Severne Afrike (Alžirija, Ciper, Egipt, Izrael, Jordanija, Libanon, Malta, Maroko, Mavretanija, Tunizija in Turčija).

Uspešno gospodarstvo je pripomoglo k izboljšavi socialnega področja. Izobraževanje, zdravstveno varstvo in ostale podobne oskrbe so redno razpolagale z več kot polovico letnega proračuna. Narodni prirastek je letno meril 1,1 odstotka, pismenost je dosegla 75 odstotkov, kar je najvišja raven v Afriki, življenjska doba pa je dosegla skoraj 73 let. Po zaslugi oživljene ekonomije je letni BDP na prebivalca dosegel približno 2000 \$. Višji in srednji razred uživajo višji življenjski standard podoben večini južnih in vzhodnih evropskih držav. Tunizija ima največji delež srednjega razreda tako v afriškem kot tudi v arabskem svetu (70 odstotkov). Kar 80 odstotkov ljudi ima v lasti svoj dom. Tudi najrevnejši razred, ki dosega 5 odstotkov celotne populacije in je najnižji v Afriki je izkusil izboljšanje življenjskega standarda.

Prevladujoča blaginja, individualni finančni uspeh, dostop do potrošniških dobrin in zadovoljivo življenje so med srednjim razredom Tunizijcev zavzemali večjo pomembnost kot mehanizem političnega procesa. Ohranitev tunizijske gospodarske vitalnosti je bila zato glavna prioriteta vlade in RCD-ja (Versi 2002: 1).

Naj sklenem, Tunizija je država z veliko stopnjo uspeha pri vstopanju v moderni svet. Odločnost dovoliti svobodnemu podjetništvu proste roke, napredni odnos do razvoja žensk, želja razširiti sodelovanje z EU, vse to napoveduje dobro prihodnost. V zunanji politiki je njen uspeh odvisen od skupnega sodelovanja znotraj UMA, čeprav je lahko prizadevanje ovirano zaradi majhnosti združenja in politične nestabilnosti v določenih državah. Najbolj zaskrbljujoča pa je politična atmosfera v Tuniziji. Ben Ali se je, v svoji pretirani zaskrbljenosti obvarovati državo pred vladavino islamizma, zatekel k nekaterim notranjim varnostnim ukrepom, ki mejijo že na batistične režime v Siriji in Iraku. S tem je zatrl svobodno razpravo in pa tudi blage kritike ni več zaradi strahu kaj bo sledilo. Liberalni politični sistem je naravni, nujno potrebni partner gospodarskega sistema temelječega na svobodni podjetnosti. Če si Tunizija resnično želi vstopiti v moderni svet, graditi mostove med državami znotraj UMA in med EU in Severno Afriko, potem je ključno, da se trenutni politični pritiski zmanjšajo.

Avtoritativna alternativa, pa naj bo posvetna ali verska, v nobeni meri ne bo prispevala k prihodnjemu razvoju Tunizije.

5. Zaključek

Na koncu pričujočega diplomskega dela je smiselno narediti nekaj zaključkov in morebiti tvegati nekaj napovedi, ki bodo določale nadaljnji demokratični in družbeni razvoj Tunizije. Tunizija je tako kot celotna afriška celina svojo težavno pot k demokraciji začela izpod jarma ene od 'kolonizatorskih' velesil, Francozov. Čeprav kot samostojna država deluje nekako od leta 1956, pa se zdi, da njena politična elita še vedno krmari nekje na poti do prave demokracije. Poskusi voditeljev Bourguibe in Ben Alija se zdijo še vedno le poskusi vodenja države na način, ki šele spoznava in 'okuša' demokratične vrednote.

Najprej vodenje države s strani Bourguibe in nato tudi Ben Alija je smiselno definirati nekako takole: iskanje neke vrste demokratične vladavine ob uporabi avtokratičnih prijemov. Ob tem pa sta oba voditelja poskušala upoštevati zlato francosko pravilo ločitve cerkve od države, tokrat pojma cerkve v islamski preobleki. Pravzaprav se je v Tuniziji v času obeh vladavin odvijala zgodba, ki je na las podobna dogajanju v zadnjih letih v Turčiji – napor, kako oblikovati neke vrste sekularno državo z 'mehkim poudarjanjem' islamskih korenin in islamske kulture. Ben Aliju, katerega vladavina je vsekakor bolj blizu demokratičnim principom, kot je bila Bourguibina, je vsekakor bolj uspelo izoblikovati državno ureditev, ki združuje zahodne demokratične standarde in ob tem ne pozablja na islamsko kulturo in njen izvor.

Ob omenjenem gre poudariti, da je Tunizija že leta 1957 ženskam podelila volilno pravico, kar lahko opredelimo kot velik odklon od vsakdanje politične prakse mnogih arabskih (muslimanskih) držav tudi v današnjem času.

Tunizija je v zadnjem desetletju ustvarila neko obliko gospodarske blaginje, kar kažejo tudi kazalci mednarodnih gospodarskih in političnih institucij. Mnogi strokovnjaki jo opredeljujejo tudi kot 'dobrega študenta' v vodenju kompleksnega sistema nacionalne ekonomije. Leta 1964 je Tunizija celo naredila 'kratek' sprehod v neko vrsto državnega socializma, ki pa ni uspel. V začetku osemdesetih let prejšnjega stoletja je vlada ekonomsko politiko usmerila v zelo liberalne vode, ki pa tudi ni doživela večjega uspeha. Dandanes pa je vlada izbrala gospodarski načrt, ki je nekako kopija zahodne ekonomije z nekaterimi poudarjenimi determinantami socialnih politik.

Veliko držav z islamskimi koreninami in kulturo se v zadnjem obdobju, še posebej po črnem enajstem septembru, trudi definirati neko novo obliko državne in kulturne identitete. In vedno znova se vlade omenjenih držav trudijo poiskati nekakšno 'mešanico' med zahodnim dojetjem človeka, skupnosti in njegovih pravic, ob tem pa ne izgubiti svoje islamske kulture in ne zatajiti svojega izvora. Skupno vsem pa je izogibanje vsem vrstam radikalizma.

Neizpodbitno dejstvo, s katerim se bo soočala Tunizija v prihodnosti je, ali nadaljevati francosko zgodbo sekularizma ali bolj poudarjati islamsko kulturo in vrednote in priznati več pravic islamskih političnim gibanjem. Dejstvo pa je tudi, da če tunizijska vlada ohrani 'pozitivno naravnost' nasproti Franciji in ostalim evropskim državam, to zelo verjetno pomeni še naprej okrepljeno gospodarsko sodelovanje in evropske naložbe v državo.

Naj še enkrat parafraziramo Aristotelovo trditev, ki idealizira politično skupnost, kjer je srednji razred najmočnejši in najbolj spoštovan. Idealni sistem torej srednji razred definira kot neke vrste 'balans' ali 'mediatorski prostor' med široko ljudsko množico in vlado. Postavljeno hipotezo lahko potrdimo v delu, ko trdimo, da je bil srednji razred v Tuniziji glavni 'iniciator' sprememb in boja proti francoski nadvladi. Obenem pa se ne moremo v celoti strinjati z delom hipoteze, ki pravi *»/o/digral odločilno vlogo ... pri oblikovanju moderne demokratične države«*. Torej ni sporna vloga srednjega razreda kot spodbujevalca in nosilca sprememb, težava je v tem, ali je moderna Tunizija res demokratična država po zahodnem vzoru. Kot smo že omenili, je pot Tunizije v demokracijo še nedokončana zgodba, ki ima še vedno preveč avtoritarnih determinant. Konsolidacija demokracije pa je že druga zgodba. Z veliko gotovostjo lahko potrdimo dejstvo, da je Tunizija nekje blizu končnega cilja uveljavitve demokratičnega sistema in pripadajočih vrednot.

Ali lahko tvegamo napoved nadaljnjega razvoja dogodkov v Tuniziji? Zelo verjetno bo tunizijska vlada s svojim delovanjem še naprej skušala zadostiti 'definicijam', ki determinirajo pojem demokracije. Vsekakor bo državni interes sledil ekonomskemu in bo vlada še naprej pogledovala proti evropskim državam, tudi Franciji, ki ima status regionalne velesile. Vsaka vlada, ki ji pojem 'konstruktivno vladanje' ni tuj, velik del pozornosti daje gospodarskim temeljem delovanja države. Menim, da se tega dejstva zaveda tudi trenutno državno vodstvo Tunizije in na koncu lahko potrdim tudi naslov, da Tunizija je uspešen primer dekolonizacije.

6. Literatura

Sekundarni viri

Abernethy, David B. (2000): *The Dynamics of Global Dominance: European Overseas Empires 1415–1980*. New Heaven in London: Yale University Press.

Aisha Bewley (2005): *Surat al-Mulk*. Dostopno na <http://ourworld.compuserve.com/homepages/ABewley/mulk.html> (20. maj 2007).

Albertini, Rudolf von in Albert Wirz (1982): *European Colonial Rule, 1880–1940: The Impact of the West on India, Southeast Asia, and Africa*. Westport: Greenwood Press. Dostopno na <http://www.questia.com/PM.qst?a=o&d=24102520> (23. februar 2007).

50th Anniversary of Independence (2006): *Building the modern state*. Dostopno na http://www.independance.tn/english/index.php?option=com_content&task=view&id=16&Itemid=33 (18. marec 2007).

Answers.com (2007a): *La Marsa Convention*. Dostopno na <http://www.answers.com/topic/la-marsa-convention> (13. maj 2007).

Answers.com (2007b): *La Tunisie Martyre*. Dostopno na <http://www.answers.com/topic/la-tunisie-martyre> (20. maj 2007).

Answers.com (2007c): *Middle class*. Dostopno na <http://www.answers.com/topic/middle-class> (12. januar 2007).

Axel, Brian Keith (2002): Colonialism and Its Doubles. *Current Anthropology* 43(1), 197–201. Dostopno na <http://web.ebscohost.com/ehost/pdf?vid=4&hid=101&sid=d231eead-85f142b2-b9fb-8b26627a3c30%40sessionmgr104> (10. februar 2007).

Barbour, Nevil (1962): *A Survey of North West Africa (The Maghrib)*. London: Oxford University Press. Dostopno na <http://www.questia.com/PM.qst?a=o&d=58949289> (4. marec 2007).

Blackwell, Dick (2003): Colonialism and Globalization. *Group Analysis* 36(4), 445–63. Dostopno na <http://gaq.sagepub.com.nukweb.nuk.uni-lj.si/cgi/reprint/36/4/445> (10. februar 2007).

Blanton Robert, T. David Mason in Brian Athow (2001): Colonial Style and Post-Colonial Ethnic Conflict in Africa. *Jurnal of Peace Research* 38(4), 473–91. Dostopno na <http://jpr.sagepub.com.nukweb.nuk.uni-lj.si/cgi/reprint/38/4/473> (6. februar 2007).

Conklin, Alice L. (1998): Colonialism and Human Rights, A Contradiction in Terms: The Case of France and West Africa, 1895–1914. *American History Review* 103(2), 419–38. Dostopno na <http://web.ebscohost.com/ehost/pdf?vid=6&hid=101&sid=d231ead-85f1-42b2-b9fb-8b26627a3c30%40sessionmgr104> (6. februar 2007).

Curtin, Philip, Steven Feierman, Leonard Thompson in Jan Vansina (1995): *African history, from earliest times to independance*. London in New York: Longman Group Limited.

Dawn (2002): *Role of middle class in uplift of society highlighted*. Dostopno na <http://www.dawn.com/2002/05/13/local12.htm> (2. marec 2007).

Dirlik, Arif (2003): Global Modernity?: Modernity in the Age of Global Capitalism. *European Journal of Social Theory* 6(3), 275–92. Dostopno na <http://est.sagepub.com.nukweb.nuk.uni-lj.si/cgi/reprint/6/3/275> (6. februar 2007).

Donkor, Martha (2005): Marching to the Tune: Globalization, Immigration and the Ghanic Diaspora. *Africa Today* 52(1), 27–44. Dostopno na <http://web.ebscohost.com/ehost/pdf?vid=6&hid=101&sid=d231ead-85f1-42b2-b9fb-8b26627a3c30%40sessionmgr104> (7. Februar 2007).

Dotty, Roxanne Lynn (1996): *Imperial Encounters – the Politics of Representation in North-South Relations*. Minneapolis: University of Minnesota Press.

Encyclopaedia Britannica (2007): *Tunisia The protectorate (1881–1956)*. Dostopno na <http://www.britannica.com/eb/article-46621/Tunisia#488035.hook> (20. maj 2007).

Encyclopedia Encarta (2007): *Colonialism and Colonies*. Dostopno na http://encarta.msn.com/encyclopedia_761576293/Colonialism_and_Colonies.html (12. januar 2007).

Encyclopaedia of the Orient (2007): *Ulama*. Dostopno na <http://lexicorient.com/e.o/ulama.htm> (20. maj 2007).

Entelis, John P. (1980): *Comparative Politics of North Africa: Algeria, Morocco, and Tunisia*. Syracuse, NY: Syracuse University Press. Dostopno na <http://www.questia.com/PM.qst?a=o&d=1311730> (1. marec 2007).

Farlex, The free dictionary (2007): *Khalif*. Dostopno na <http://www.thefreedictionary.com/khalif> (20. maj 2007).

Farley, Jonatham G. (1997): Tunisia – forty years on from independence. *Contemporary Review*. Dostopno na <http://www.encyclopedia.com/doc.aspx?id=1G1:19420275> (2. marec 2007).

Gilman, Nils (2003): *Mandarins of the Future*. London: The Johns Hopkins University Press.

Grovogui, Siba N'Zatioula (1996): *Sovereigns, Quasi Sovereigns and Africans-Race and Self-Determination in International Law*. Minneapolis: University of Minnesota Press.

Hahn, Lorna in John F. Kennedy (1960): *North Africa, Nationalism to Nationhood*. Washington, DC: Public Affairs Press. Dostopno na <http://www.questia.com/PM.qst?a=o&d=959458> (1. marec 2007).

Hazbun, Waleed (1994): Rethinking anti-colonial movements and the political economy of decolonization: The case of Tunisia. *Arab Studies Quarterly* 16(1). Dostopno na <http://hazbun.mwoodward.com/anticolonial.html> (17. december 2006).

Hobsbawm, Eric: (2000) *The Age of Empire*. London: Clays Ltd.

Ilfie, John (1997): *Africans The history of a continent*. Cambridge: Cambridge University Press.

Južnič, Stane (1976): Ideologija protikolonialistične revolucije. *Teorija in praksa* 13(12), 1183-96.

Južnič, Stane (1980): *Kolonializem in dekolonizacija*. Maribor: Založba Obzorja.

King, Stephen J. (1998): Economic reform and Tunisia's hegemonic party: the end of the administrative elite (Beyond Colonialism and Nationalism in North Africa). *Arab Studies Quarterly (ASQ)*. Dostopno na <http://www.encyclopedia.com/doc/1G1-21187379.html> (2. marec 2007).

King, Stephen J. (2006): *Democratic Failure and The New Authoritarianism in the Middle East and North Africa*. Georgetown: Georgetown University. Dostopno na <http://www.georgetown.edu/faculty/banchoff/manuscript.pdf> (23. februar 2007).

Layachi, Azzedine (1998): *Economic Crisis and Political Change in North Africa*. Westport, CT: Praeger Publishers. Dostopno na <http://www.questia.com/PM.qst?a=o&d=14221394> (11. marec 2007).

Mimica, Aljoša (1983): *Ogled o srednoj klasi*. Novi Beograd: Istraživačko-izdavački centar SSO Srbije.

Nwaubani, Chidiebere Augustus (1956): *The United States and decolonization in West Africa, 1950–1960*. Ottawa : National Library of Canada. Dostopno na <http://www.collectionscanada.ca/obj/s4/f2/dsk3/ftp04/NQ27802.pdf> (17. marec 2007).

Okoth, Godfrey (1997): The Truman Administration and the Decolonization of Sub-Saharan Africa. *Journal of Third World Studies* 14(2), 206–11.

O'Sullivan, Christopher (2005) The UN, Decolonization and Self-Determination in Cold War Sub-Saharan Africa 1960–94. *Journal of Third World Studies* 22(2), 95–120.

Overton, John (1999): Worlds Part: Reflection on Trust, Colonialism and Desolonization. *Papers on Public Policy* 7(3), 33–41. Dostopno na <http://web.ebscohost.com/ehost/pdf?vid=6&hid=101&sid=d231eead-85f1-42b2-b9fb8b26627a3c30%40sessionmgr104> (10. februar 2007).

Perkins, Kenneth J. (2004): *A History of Modern Tunisia*. Cambridge: Cambridge University Press.

Roberts, J.M. (1989): *Europe 1880–1945*. New York: Longman Inc.

Rogerson, Barnaby in Rose Baring (1998): *Tunisia*. London: Cadogan Guides.

Tachau, Frank (1994): *Political Parties of the Middle East and North Africa*. Westport CT: Greenwood Press. Dostopno na <http://www.questia.com/PM.qst?a=o&d=25970729> (10. marec 2007).

The Long Road to Excellence (1999). *African Business* 247, 4. Dostopno na <http://www.questia.com/PM.qst?a=o&d=5001821626> (4. april 2007).

Tour Egypt (2005): *Kuttab*. Dostopno na <http://www.touregypt.net/Kuttab.htm> (20. maj 2007).

Vandewalle, Dirk (1988): From the New State to the New Era: Toward a Second Republic in Tunisia. *The Middle East Journal* 42 (4). Dostopno na <http://proquest.umi.com/pqdweb?index=9&did=1713047&SrchMode=1&sid=1&Fmt=6&VInst=PROD&VType=PQD&RQT=309&VName=PQD&TS=1176369456&clientId=16601> (10. februar 2007).

Versi, Anver (2000): Tunisia: 44 Years of Independance. *African Business*. Dostopno na <http://www.questia.com/read/5002334394> (10. marec 2007).

Versi, Anver (2003): Africa's Model Economy. *African Business*. Dostopno na <http://www.questia.com/PM.qst?a=o&d=5002543277> (4. april 2007)

West-Newman, Catherine L. (2004): Anger and Legacies of Empire: Indigenous Peoples and Settler States. *European Journal of Social Theory* 7(2), 189–208. Dostopno na <http://est.sagepub.com.nukweb.nuk.uni-lj.si/cgi/reprint/7/2/189> (7. februar 2007).

Wikipedia (2007a): *Berlinski kongres*. Dostopno na http://sl.wikipedia.org/wiki/Berlinski_kongres (13. maj 2007).

Wikipedia (2007b): *Caid*. Dostopno na <http://en.wikipedia.org/wiki/CAID> (20. maj 2007).

Wikipedia (2007c): *Habib Bourguiba*. Dostopno na http://sl.wikipedia.org/wiki/Habib_Bourguiba (21. marec 2007).

Wikipedia (2007d): *Habous*. Dostopno na <http://en.wikipedia.org/wiki/Habous> (20. maj 2007).

Wikipedia (2007e): *Infitah*. Dostopno na <http://en.wikipedia.org/wiki/Infitah> (20. maj 2007).

Wikipedia (2007f): *Middle class*. Dostopno na http://en.wikipedia.org/wiki/Middle_class (12. januar 2007).

Wikipedia (2007g): *Mamluk*. Dostopno na <http://en.wikipedia.org/wiki/Mamluk> (20. maj 2007).

Wikipedia (2007h): *Sharia*. Dostopno na <http://en.wikipedia.org/wiki/Sharia> (20. maj 2007).

Wikipedia (2007i): *The Treaty of Bardo*. Dostopno na http://wikipedia.org/wiki/Treaty_of_Bardo (13. maj 2007).